

Holbek 1677 Fra Resens Atlas

Bidrag til Holbæks Historie

af

F. R. Friis.

Feuilleton til ”Holbæk Amts-Avis.”

Holbæk

Chr. Bechs Enkes Bogtrykkeri 1875.

Bidrag til Holbæks Historie.

af

F. R. Friis.

Feuilleton til „Holbæk Amts-Avis.“

Holbæk.
Chr. Bech's Enkes Bogtrykkeri.
1875.

Kjøbstaden Holbæk ligger i Holbæk Amt, Merløse Herred, 8 Miil fra Kjøbenhavn, 4 M. fra Roeskilde, 4½ M. fra Ringsted og Sorø, 6½ M. fra Slagelse, 6 M. fra Kalundborg og 6 ½ M. fra Nykjøbing i Ods Herred, naar man egner ag Landeveien, medens den lige Afstand til denne By kun er omtrent 3 M. Til Roskilde og Kallundborg føre saavel Hovedlandeveien som en i Aaret 1874 anlagt Jernbane. Holbæk ligger paa Sydsiden af Holbækfjord paa et Bakkestrøg, der afdaler ikke blot ned mod Fjorden, men ogsaa mod Øst og Vest, og som egentlig er en Arm af det Strøg af middelhøje Bakker, der strækker sig langs med Byens Sydsiden. I Nærheden af Fjorden findes adskillige bratte Skrænter.

Byens Kjøbstadjorder, der for den største Deel ligge øst og sydøst for den, omgives af Grandløse, Agerup og Meerløse Sogne og udgjøre 1408 Tdr. Land med 154 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn. Paa disse Jorde ligge et Par betydelige Avlsgaarde, hvorom nedenfor. Til Holbæk (4) Sogn hørte tidligere Holbæk Ladegaard og endeel af det hertil liggende Bøndergods, samt Slotsmøllen, der ligger vest for Byen, ved den gamle Slotsplads. Alt dette, der udgjorde omtrent 100 Tdr. Hartk., er nu henlagt til Meerløse Sogn, ifølge Reskript af 26de Oktober 1824 og flere nyere Bestemmelser. Med Holbæk er Meerløse Sogn (Tveie Meerløse) forbundet som Annex.

Overfladen er i denne Egn bølgeformig med høie Bakker, men afdaler for det meste ned mod Fjorden, hvor der findes høie Skrænter. De mærkeligst Høidepunkter i Nærheden af Byen ere Maglebjærget østlig, Vippebanken strax syd for Byen og Signalbankerne paa Ladegaardens Marker og Nyvangsjorden og ved Skjellet mod Allerup vest for Byen. Disse og flere Bakker frembyde smukke og vide Udsigter til de omliggende Egne. Paa Kirkesognets Jorder og Ladegaardens Marker indtil Allerup findes en Række af omtrent 40 Gravhøie fra Oldtiden.

Paa Byens Grund findes saagodtsom ingen Skov og med Undtagelse af Lunden, en ubetydelig Lystskov ved Kallundborgveien, er den nærmeste Skov Dragerup Skov omtrent 1/3 Miil øst for Byen, hvor der findes forskellige Anlæg, som skyldes et Selskab i Holbæk. Omtrent 1832 bleve Spadseregangene paabegyndte ved begge Byens Porte Smedelundsporten og Strandporten. De strakte sig fra Smedelundsporten til Bomhuset ved Kjøbenhavnsveien og fra Strandporten til Lunden, og dannede smukke Aller langs med Veien. Disse Anlæg skyldtes især Kamhr. Wegeners Omsorg, men kun faa andre viste Interesse for dem, og som Følge heraf bleve de snart opgivne. (5) Omtrent 15 Aar senere paabegyndtes atter en Spadseregang rundt omkring Byen

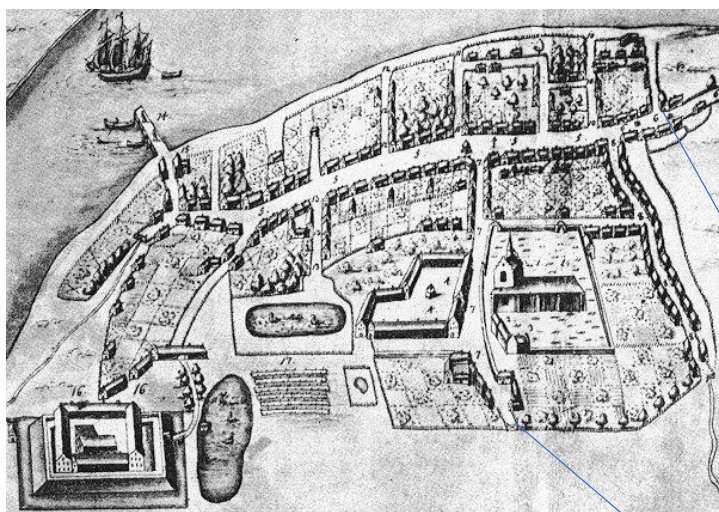
Smedelundsporten

Slotsmøllen

Holbæk Ladegaard 1905

Holbæk Slot

Strandporten

Smedelundporten

Strandbredden er lav og skraaner jævnt ud imod Midten af Fjorden, hvor Dybden er 3 til 4 Favne. Østlig for Havnen udskyder sig en flad Grund, der i Form af en Trekant naar temmelig langt ud i Fjorden. Ved Lavvande og østlige og sydlige Vinde er den ofte tør, ligesom den øvrige Strandbred.

Ved lavvande og østlige og sydlige Vinde er den ofte tør, ligesom den øvrige Strandbred. Ved den vestlige Side af Skibsbroen opdrives ved Høivande (ved nordvestlig Vind) en Mængde Bændeltang med mere, der her sætter til og forøger Landet. For Sydvinde er Byen nogenlunde dækket ved de høie Banker, der omgive den, men for nordlige og østlige Vinde er den aldeles aaben. Fjorden tilfryser let ved østlige og nordlige Vinde, men den bliver hurtigt aaben, naar vestlige og nordvestlige Vinde indtræffer, da disse drive endel Vand ind fra Kattegattet og Isefjorden og saaledes løsne Isen paa Landkanterne saa at den dels stødes istykker og dels drives bort. Den nordlige Bred af Fjorden er lav og meget stenet og herfra har man hentet endel Sten til Havnedosseringen i Holbæk.

Mellem den lille Holm Rønne og den nordlige Bred af Fjorden er kun Fladstrand. Vestlig i Fjorden har Tudseaaen fik Udløb med en bred, lavvandet og stenet Munding (6)

Byen havde allerede en Skibsbro 1328, da den omtales ved en sørgelig Begivenhed. Den 24de d. Aar 1328 druknede nemlig 30 Mennesker imellem Holbæk Skibsbro og den ligeoverfor liggende By Markesløv (J : H Larsen Tudse Herred S. 99, efter Script R. D 1, 191,) Skibsbroen blev saavidt vides først i forrige Aarhundrede, da Handelen hævede sig noget, strakt saa langt ud i Fjorden at Skibe, der stak 7 – 8 Fod dybt, kunde lægge til den. I Aaret 1831 blev den forlænget far det ældre Brohoved ud til Dybet, og i Aarene 1844 – 47 er en ny lukket Havn bleve indrettet, hvori Skibe, ser stikke 9 Fod dybt og derover, kunne lægge til.

I det Hele kan ethvert Skib, der kan gaa ind ad Isefjordens Munding, ogsaa lægge til Holbæk Skibsbro. En ny i Aaret 1845 anlagt Dæmning var temmelig smal og mindre solidt bygget.

Igjennem Byen gaaer en meget bred Hovedgade fra Øst til Vest. Den større vestlige Del af denne kaldes Ahlgade eller Adelgaden, den mindre, østlig kaldes Labæk, ikke Labæksgaden. Paa den første, hvor Bakkeryggen er høiest, er Torvet. Fra det Sted, hvor Adelgade (ogsaa kaldet den store Gade) og Labæk støde sammen, udgaaer mod Syd Smedelundsgaden ved Roskildeveien. Den sydligste Del af denne Gade ligger i Merløse Sogn og adskilles fra Kjøbstadens Grund ved en lille Rende (7) Foruden Hovedgaderne findess her endnu henved en Snes mindre Gader og Dtræder. I den nordlige Del af Byen findes Havnegade eller Børsstræde, Gasveien, Blindestræde med det dertil stødende Helledesbanke, Studiestræde, Blegstræde, Vimmelskaftet, Søstræde, Brolæggerstræde, Roligheden, Sladderstræde (Østerstræde) og i den sydlige Del, foruden den alt nævnte Smedelundsgade, store og lille Kirkestræde, Bagstræde, Bysøstræde eller Apothekerstræde, Nygade og Pølsebogen. – Nygade blev anlagt 1846 samme Aar som Dampbrænderiet, hvortil den fører. Store Kirkestræde, der støder til Smedelundsgade, hed endnu 1794 Fattigbostræde, da her laae et Fattighus som senere blev solgt, medens et andet Hus i Vimmelskaftet kjøbtes. I den vestlige Udkant af Byen laae forhen det for længe siden nedbrudte Holbæk Slot

Førend den nye Landevei blev anlagt og sat i Forbindelse med Hovedgaderne, var Brolægningen her i en meget maadelig Forfatning, at man ikke uden Fare kunde passere dem til Vogns. Rendestenen var midt i Gaden og store løse Sten være henslængte overalt. Naar man kom kjørende til Byen blev man i Porten advaret om at staa af Vognen og passere til Fods.

Samtidig med Landeveiens Anlæg bleve Adelgades og Smedelundsgade Brolægning omlagt, dog kun med almindelige afrundede Marksten og 1844 blev Steenbroen omlagt af tilhugne Sten, Kjørebanen var dog endnu (8) temmelig smal med en dyb Rendesten ved hver Side og Fortougene meget ujævne og paa nogle Steder meget brede og paa andre meget smalle da Husene laa høist uregelmæssigt, snart lang tilbage snart med stærkt fremspringende Hjørner. Endnu 1847 var Gadernes Belysning høist mangelfuld. Hovedgaderne havde 25 Lygter, store Kirkestræde 2 og de øvrige Gader og Stræder slet ingen.

I Aarene 1832, 39, og 40 fik Byen Stakitporte, hver med 2 Fløe og en Laage fr Fodgjænger. Herved fik Indgangene et noget pynteligere Udseende end forhen, da der ved alle Portene fandtes Vipper, som ikke kunne hæves tilstrækkelig høit og vare farlige at passere, især med høie Læs. Det er en særegn og i flere Henseender mindre heldig Omstændighed, at baade den vestlige og den sydlige Port ligge udenfor Kjøbstadens Jurisdiktion, medens de før den ovenfor omtalte Forandring af Sognets Grændser laa indenfor.

De vigtigste offentlige Bygning ere Korken, Borgerskolen, Friskolen, Raadhuset, opført 1843, ligeoverfor Kirken, omtrent paa det Sted, hvor den gamle Præstegaard ifølge Resens Kort har ligget, Fattiggarden med Tilbehør, Sygehuset og Gasværket, anlagt 1865.

Den nuværende Kirke er en ny Bygning hvortil Grundstenen blev lagt den 14de Oktober 1869 og som fuldførtes 1871, efter Tegning af Bygningsinspektør C. Hansen. (9) Den har en Korskirke i Rundbuestil med fladt Loft og et Taarn, der tilligemed Spiret har en Høide af 71 ½ Alen. Altertavlen er malet af Prof. Carl Bloch og forestiller Christus, der velsigner Barnet. Flere ældre Ligstene fra den i 1869 nedbrudte gamle Kirke ere anbragte dels i den nye Kirke og dels i Ligkapellet paa Kirkegaarden. 7 Dette Kapel er en levning af det forhenværende Kloster, som nedenfor skal omtales.

Kjøbstaden Holbæk er maaske opstaaet af to smaa Byer, der havde dannet sig ved de to Bække og Labæk, den første vest og den anden øst for det Bakkestrøg, hvorpaa det nuværende Holbæk ligger. Af disse Byer synes Labæk oprindelig at have været den betydeligste, men efterhaanden blev den en Deel af Holbæk og kun den østlige Del af Byens Hovedgade kaldtes endnu Labæk. Ved den vestlige Del af Holbæk dannedes efterhaanden en større Gaard og senere er befæstet Slot. (Dette Slot og dets Lehnsmænd ville vi senere omtale særskilt men for øvrigt staaer dets Historie i meget nøie Forbindelse med Byens.) (10).

Holbæk i Sjælland nævnes saavidt vides første Gang ved Aar 1199, nemlig i et Gavebrev af Biskop Absalon (i Sorø Klosters Gavebog), hvorved han skjænker Sorø Kloster Gaarden (curiam) Holbæk med de dertil hørende 4 Smaabyer Metheløse, Grubethorp, Thostetthorp og Ulfsthorp. De tre førstnævnte Byer er Merløse, Krøyrup i S. Jernløse Sogn og Tostrup i Meerløse Sogn; den fjerde, der laa i Aagerup eller Tølløse Sogn, er for længe siden nedlagt, men nævnes dog endnu 1370. Men Holbæk forblev neppe ret længe i Sprø Klosters Besiddelse. Allerede 1231 eiede nemlig Abbeden i Ringsted et saa stort Stykke Land der, at Valdemar Seier købte det af ham for 5 Mark Guld. Med en Grund (fundum) af saa stor Værdi kan Ringsted Kloster eller dets Abbed neppe have eiet her saalænge Sorø Kloster eiede Holbæk derpaa alle Sider omgives af Slottes og Ladegaardens Grund, og det er derfor sandsynligt, at Sorø Kloster allerede før denne Tid har overdraget Holbæk til Ringsted Kloster,

som igjen overdrog din Eiendom til Kong Valdemar den Anden, der ogsaa først skal have anlagt Holbæk Slot.

1908

I Processen mellem Kong Christoffer den Første og Erkebiskop Jakob Erlandsen den Første og Erkebiskop Jakob Erlandsen 1257 klager sidstnævnte over, at Borgerne i Holbæk ihjelsloge Atzer Præst og slæbte ham igjennem Byen til Raadhuset, hvor de dømte ham til at begraves i hedensk Jord, men uden af Grunden til Drabet nærmere oplyses.

I det trettende Aarhundrede fik Holbæk et Sortebrødrekløster, der tillige med Byen afbrændte den 19de (11) November 1287, I Aaret 1292 blev Byen og vistnok tillige Kløsteret udplyndret af Marsk Stigs Mandskab.

1285 skal Erik Menved have givet Holbæk en Stadsret, som blev fornyet og udvidet 1549. 1399 og 1400 var Erik af Pommeren i Holbæk, hvor han holdt Retterthing og besaa al Byens Leilighed, 1412 gav Kirstine Olufsdatter i Holbæk Bisp Peder Skjøde paa en Gaard der i Byen (maaske den Gaard, der senere kaldes Bispegaarden)

Kong Christoffer af Baiern stadfæstede Holbæk Kjøbstads Privilegier den 15de Oktober 1443. Pergamentsbrevet herom findes i Geheimearkivet, og efter en gammel Afskrift er det trykt i Østs Arkiv X. 259 – 61. Blandt Anset faae Indbyggerne i Holbæk herved Toldfrihed overalt i Danmark, undtagen paa Skanør Marked, Falsterbo og andre Sildeleier om Høsten. De faae ligeledes fri Græsgang til deres Kvæg paa ”Lovsoræ” (Laws eller Lauges Ora eller Kyststrækning, Stranden ved Bramsnæsfjorden.) Den 1ste September 1454 fik Borgerne Kong Christian den 1stes Brev om at

maatte indgrave og indhegne Kronens Mark Lovsoræ. Samme Aar stadfæstede Kongen Byens Privilegier, der ligeledes stadfæstedes af Kong Hans 1502 og ydvidedes af samme Konge 1506. Den 27de Mai 1513 fik Indbyggerne i Holbæk Kongens Brev om, at paa Grund af de store Skade, de havde lidt ved Ildebrand, skulde de i 5 Aar, fra Brevets Datum at regne, være fritagne for Trediedelen af deres Byskat. 1517 fik de Kvittering for 120 Mark, som de havde betalt for Udbudsfolk, der skule (12) have været udgjorte til Sverrige. 1520 fik Jørgen Nielsen, skriver paa Kallundborg, Kvittering for Skat af Kallundborg og Holbæk Lene. 1534, 24de Juni, bleve Holbæks Privilegier stadfæstede af Grev Christoffer. 2534, 24de Juni, bleve Holbæks Privilegier stadfæstede af Grev Christoffer. 1549 29de August, fik Hr. Niels Ratthausen, Sognepræst i Holbæk og Merløse Sogne, Brev ad gratiam paa Kongens Part af Tienden i Merløse Sogne ved Holbæk. I Sjællands Stifts Klemmebrev af 9de Mai 1855 bestemmes bl. a.: at Tudse Kirke i Tudse Herred skal være Annex til Holbæk Sognekirke, at Merløse Kirke skal ødelægges og Sognefolket søge til Holbæk Kirke, og den Præstetente, deraf gaaer, at komme til Kapellanens Underholdning i Holbæk, dog at Kapitlet i Roskilde Domkirke nyder den Rente af Holbæk Nyeløse Sogne, efter gammel Sædvane; at Skolemesteren i Holbæk skal nyde Degnerenten af Tudse Sogne og holde Degn dertil. 1553 28de Juli, fik Cornelius Peyttersen, Borger i Holbæk, Kongens Brev om, at han indtil videre maatte beholde Kronens Jord i Holbæk, kaldet Biskopshaven, som han paa den Tid selv havde i Værge, dog mod deraf at yde kongelig og Byes Tinge. 1557, 26de Febr., fik Borgemesteren og Raad i Holbæk Kongens aabne Brev med Forbud mod Landkjøb. 1560, den 24de Juli, udgik Kong Frederik den 2des Befaling til Borgere, Præster, Bønder og andre, som havde Gaarde i Holbæk om at afskaffe saavel de Straatage, som de mange Tornegjerder, der endnu fandtes i Byen, da begge Dele var til stor Skade, naar Ildebrand paakom, og da Christian den Tredies Befaling om, at Husene skulde (13) tækkes med Tegltag, ikke overalt var bleven efterkommet. Kongen befaler derfor Beboerne inden St. Mikkelsdag at lade afbryde alle Straatage af de Huse, som de have Ildsteder i, og at lade oplægge Tegltage, endvidere at lade optage alle Tornegjerder og igjen opsætte Leergjærde, Planter eller andet Hegn inden 6 Uger, da ellers Borgmester og Raad skulde være pligtige at lade dem nedtage eller staa til Ansvar om nogen Skade skete. De, som ikke selv beboede deres Gaarde, skulde udleie dem til saadanne, som kunde svare den fulde Afgift deraf til Kongen og Byen; dog undtages de Adelige, der eiede og besad Gaardene i Byen, de skulde ikke besværes med borgerlig Tyngde, men kun være pligtige at takke deres Huse med Tegl og holde deres Gjerder ved Magt som foreskrevet. 1562, 10de Marts stadfæstedes atter Byens Privilegier. 1574. 3 die August blev Kongens Part af Hørby Sogns Korntiende overladt Kapellanen til Holbæk Kirke. 1575, 21 de Juli befalede Kongen, at Merløse Herredsting nu strax skulde flyttes ind i Byen. Som Grund hertil anføres, at Borgerne havde beklaget sig over at de ikke havde noget Axeltorv eller nogen synderlig Handel med Bønderne. (At Byen ved samme Tid fik et Raadhuus, omtales i Klosterets Historie.) 1578, 5te Marts fik Anders Hansen, Byfoged i Holbæk, Kongens Brev om at være Tolder sammesteds. 1579, 29 de Juli befalede Kongen, at Holbæks Old, Lovsoræ, skulde ligge til Fædrift og Græsgang for Holbæk Slot og By og de andre omliggende Byer, saa at Holbæk Mænd aldrig maatte indhegne noget deraf mere end det, de havde indelukket (14) i Lehnsmanden Marquard Tidemands Tid. 1582, 20de Juli befalede Kongen, at Kapellanen Hr. Niels Findsen i Holbæk og Efterkommere maa nyde Kroens Part af Tienden i Hallenslev Sogn i Løve Herred. 1598, 7de Juli stadfæstedes atter Byens Privilegier. 1609, 21de Juni fik Borgerne i Holbæk Bevilling til at holde Torvedag i Byen hver Onsdag. Den følgende Dag fik de Bevilling at deres Marker, som hidtil var holdt i August, der var en for Bønderne ubeleilig Tid, for fremtiden maatte holdes St. Gaalli Dag (den 16de Oktober.) 1637 var der Pest i Byen og dens første Offer var en Pige, der døde den 19 Juni. Den 1 ste Oktbr. 1638 befalede Kongen, at Uglsplil og andre letfærdige Bøger og Viser ikke matte

falbydes i Kirkerne, og et Brev derom blev ogsaa sendt til Holbæk, ligesom rimeligviis til de øvrige Kjøbstæder i Landet. 1645, 29de August bleve to Ryttere arkvebuserede paa Kirkegaarden og begravede samme Dag, 1648, 30te Novbr. Stadfæstede Kong Frederik den 3 die Byens Privilegier. 1650, 2den Januar tillod han, at Holbæk maatte have Heste- og Kvægmarked hver Onsdag i Faste. 1657 var atter Pest i Byen. 1658 begravedes en svensk Kornet der var ihjelstukken af en svensk Kvarteermester. Han fulgtes til Graven af Skolen, med Hærpaker og Trompeter, og der blev prædiket over ham af en svensk Præst, hvortil Sognepræsten, Magister Mai bemærkede sedminus erudite. Privilegierne stadfæstede atter 1672, 1714, (15)

Ligesom de fleste andre Kjøbstæder har vistnok ogsaa Holbæk i Middelalderen havt flere Gilder eller Lavssamfund. Men alt hvad herom vides er at det danske Selskab i sin Tid St. eiede Hanses Gildesegl af Holbæk aftrykt i hvidt Vox.

Den første offentlige Taxering af Bygningerne i Holbæk fandt Sted den 16de April 1682, da de tilsammen vurderedes til 10,339 Rd. Kirken nævnes dog ikke her, men den ved samme beliggende Skolebygning vurderes til 100 Rd. og det derved liggende Raadhus til 40 Rd. Kapellanens Embedsbolig, der laa ligeoverfor Skolen og paa hvis Grund den nye Raadstue er bygget, vurderedes til 60 Rd., Præstegaarden ved Siden heraf til 100 Rd. og der daværende grundmurede Hospital i Kirkestræde til 4 Rd.

Samtlige Bygningers Assurancesum var i Aaret 1763: 136,490 Rd., 1770: 143,470, 1827: 387,260 Rd., hvoriblandt Kirken var forsikkret for 12000 Rd., Skolen for 2100 Rd., Raadstuen med Tilbehør for 2140 og Fattighusene for 1490 Rd. 1834 var Summen 439,840 Rd., 1846: 778,060 Rd., 1870: 1,420,180 Rd. (16)

I Aarene fra 1719 til 1788 blev som der synes ikke en eneste ny Bygning opført, men derefter opførtes en Gaard paa Smedelundsgaden, nu Løitnant Frandsens tidligere Kjøbmand Kroghs Gaard, til et Theater, hvor et Selskab i nogle Aar gav Forestillinger.

Omegnens Herremænd, og især Bartholin Eichel til Aastrup, vare nok især Ophavsmænd hertil, men efter nogle Aars Forløb fik Skuespilhuset en mere praktisk Anvendelse, da det blev solgt og omdannet til et Kornhus. Til mange af Byens Gaarde og Huse høre større eller mindre Haver, men af disse er ingen af synderlig Betydning, siden den saakaldte Amtstuegaard 1846 blev udparcelleret og dens anseelige og smukke Have, der udgjorde 45,026 Kvadrat Alen, blev udstykket og tildeels afgav Plads til Dampbærnderiet.

Indbyggerantallet angives efter den ældste Tælling som kjendes 1755 til 1000 Mennesker, vistnok med et rundt Tal. 1769 var det 1211, 1787: 1159, 1801: 1332, 1845: 2330, 1870: 2931.

Tællingerne indtil 1824 indbefatte Holbæk Slots Ladegaard, Slotsmøllen og Husne udenfor Strandporten og Smedelundsporten, som ved Resol. af 26de Oktober 1824, 27de Oktbr. 1832 og fl. henlagdes til Meerløse Sogn.

I det 17de og 18de Aarhundrede har Byen havt Garnison, fordetmeste af 1 eller 2 Eskadroner Ryttere, og ogsaa undertiden af Infanteri, men kun i kort tid. (Svenske Fanger have ogsaa været indkvarterede her, ligesom ogsaa Byen og Slottet har været besat af Svenske. (17) Levninger af svenske Kanonbaade ere ved Opmudring og Gravning fundne i Havnen.

Der har ofte været alvorlige Sammenstød mellem de tyske Officerer og borgerskabet, og mange sørgelige Optrin forefaldt ved saadanne Leiligheder, dog ogsaa adskillige latterlige. Til de sidste hører en Tildragelse med en Oberstlieutenant Wolffsgeil, der udartede til en regelmæssig Bataille, og hvorom en tysk Fortælling endnu skal existere, tilligemed Borgemesterens Forsvar for Borgerskabet.

Allerede førend Klosteret blev stiftet og medens dette stod ved Magt havde Byen sin egen Sognekirke, der laa paa den nuværende Adelgades Sydside, paa det Sted, hvor den for nogle Aar siden nedrevne gamle Amtstuegaard stod og den vestre Gavl*) af denne Gaard var en Levning af den gamle Kirke.

*) Denne Gavl existerer endnu og udgjør den vestre Gavl i Kjbm. Koefoeds Sted paa Hj. Nygade og Ahlgade.

Den hed St. Nicolai Kirke og Sognet St. Nikolai eller som man forhen skrev det St. Nicolaves Sogn. I Reformationstiden 1536 og i de dermed følgende Uroligheder blev denne Kirke berøvet alt hvad den havde af Værdi og stod derefter øde og forladt, og forfaldt mere og mere indtil Kong Frederik den Anden ved et Gavebrev af 13de Decbr. 1573 skjænkede saavel Kirken som Pladsen, hvorpaa den stod, til den daværende Lensmand paa Holbæk Slot Christoffer von Festenberg kaldet Pax. Kongen tillod ham at lade Kirken nedbryde og anvende Materialet som han selv vilde samt at lade Kirkegaarden bebygge.

Originalbrevet er smukt skrevet paa Pergament og vel bevaret, men mangler Seglet. Paa Bagsiden er tilføjet: Læst paa Holbæks Byeting 7de Juni 1619. Den forhenværende Sognepræst Dr. J- H- Larsen, der havde erholdt dette Dokument som Gave af en Handlende i Byen, har besørget det trykt i Østs Arkiv 10, 311 og skjænkede derefter Originalen til Raadhusarkivet. Hans Formands Fruentimmer havde solgt det og flere Præstekaldet tilhørende gamle Dokumenter til den omtalte Handlende, der ikke kunde bruge det til Indpakning fordi det var skrevet paa stift Pergament, hvorimod de øvrige Dokumenter vare blevne forbrugte inden Dr. Larsen fik Underretning derom.

Ved at grave Kjældere under Husene paa Adelgadens (19) Nordside har man ofte funder en stor Del Menneskebeen og hele Skeletter, og selv efter 1840 hele Læs, der bleve nedlagt paa den anden Kirkegaard. Det maa saaledes antages, at Nikolai Kirkegaard har været stor og at Adelgaden forhen har ligget paa et andet Sted end nu, formodentlig sydligere.

Den gamle Sortebrødreklusters Kirke var derefter fra Reformationstiden og indtil for faa Aar siden Byens Sognekirke. Den var ifølge Petri Olai Annaler bygget af Christoffer den Anden 1323 og indviet af Biskoppen af Børghlum. Vi skulle her i Korthed beskrive Kirken og de vigtigste af de Monumenter, som forefandtes her ved dens Nedbrydelse 1869.

Klosterkirken laa lidt vestligere end den nuværende Kirke og udgjorde i sin Tid Klosterets nordlige Fløi. Mod Vest havde den et senere tilføjet Taarn og mod Øst en Korafslutning, der dannede Halvdelen af en Ottekant. Høikirken havde oprindelig 5 store høie, spidsbuede Vinduer i Koret, og

mod Nord og Syd en Række mindre (20) spidsbuede Vinduer i den Del af Murene, der hævede sig op over Sideskibenes Halvtage.

Men disse mindre Vinduer over hvilke en ret smuk Gesims var anbragt bleve senere tilmurede, da man fandt for godt at bringe Høikirkens Tag i lige Flugt med Sideskibenes. De store spidsbuede Jernvinduer i Koret med deres rhomboidalske Ruder, bleve omtrent ved Aar 1804 borttagne og i deres Sted indsattes nogle lange, smalle Vinduer i Trærammer, med firkantede Ruder og Træsprosser.

Disse Vinduer, hvis størrelse neppe var en Trediedel af de gamles, var ikke engang til at lukke op. Et stort spidsbuet Vindue i Taarnet blev tilmuret 1724 paa grund af Orgelets Anbringelse, og da man 1842 anbragte et Par Vinduer her, gjorde man disse rundbuede for dog stedse af afvige fra den oprindelige Stil.

Hovedindgangen, der var anbragt i Taarnet og kaldtes Brudeporten, aabnedes kun ved Brudefolks Ind- og Udgang og andre høitidelige Leiligheder. Den ældre Port i Spidsbuestil var skjænket hertil af Borgmester Anders Schuit og Hustru, men den blev ned Portal og Frontespice borttaget 1842 og i dens Sted anbragtes en ny Portal i græsk Stil, hvor meget end Præsten Dr. Larsen havde ønsket at den var bleven holdt i Spidsbuestil som den gamle havde været. Over den gamle Port saaes et meget beskadiget Billede i Stukkatur, forestillende (21) de hellige tre Konger, der tilbad Christusbarnet. Den sædvanlige Indgang var igjennem Vaabenhuset ved Kirkens Nordside. Ved Siden af en forhenværende Dør var i en Mursteen indgravet Aarstallet 1578 og paa en gammel Dør stode Navnene Anders Schult og Elisabeth Hansdatter med Aarstallet 1708. Tæt ved dette Vaabenhus saaes paa Taarnet et stort Kors, dannede af gjenembrudte og glaserede Mursten.

Sakristiet laae ved den sydlige Side af Koret og havde Døre saavel ind til dette som ud til Kirkegaarden. I dette var anbragt en Tavle med Fortegnelse over Kirkens ældre Præster og Kapellaner, men den var flere Gange opmalet og ikke meget paalidelig eller fuldstændig.

Hellegaards Kapel var en mindre Udbygning ved Sydsiden. Det nesterste Rum indeholdt nogle Ligkister og øverste benyttedes til dei at hensætte Lig, som ikke strax skulde begraves.

Taarnet var bygget endel senere end Kirken, men mindre solidt end denne. Det havde takkede Gavle mod Nord og Syd, og midt paa Taget et temmelig høit Spir, der var opført 1724 for et i dette Øiemed stiftet Legat. Spiret var just ikke nogen Prydelse for Taarnet men da det var mindre godt bygget og da en Klokke var anbragt i det, bidrog det ikke lidt til at svække den allerede i Forveien skrøbelige Taarnbygning, hvis Mure (22) havde flere betydelige Revner. Da Taarnets Tag blev omlagt medens Dr. Larsen var Sognepræst i Holbæk, ønskede han derfor ogsaa Spiret ombygget paa en smukkere og solidere maade, da han frygtede for, at det ellers engang vilde blæse ned i Stormveir, men Kirken savnede Midler hertil. Dens Taarnuhr var far 1737 og de 4 Uhrskiver bleve fornyede 1842 samtidig med at Spirets Fløi og Kugle bleve reparerede og forgylde.

Den største Klokke i Taarnet havde en god Klang og følgende Indskrift: Spes mea Christus est. Christen Rasmussen, Henne Branusscheig, Kirkeværge i Holbeke Kirke. Anno Domini 1611. Verbum Dei manet in æternum, Borchart Gelgieser gos mich. C. X. R. H. A. B. Den mindste Klokke var sikkert meget ældre og havde følgende Indskrift: Alpha et Omega, bene dictus Deus et homo. Rex gkorïæ, veni cum pace, amen.

I Klokkestolen var endnu Plads til en tredje Klokke, og en saadan havde ogsaa forhen været her, men den blev 1786 nedtaget og bortsolgt ved offentlig Auktion til en Knapmager, der omstøbte den til Knapper. Noget senere blev den gamle Thingklokke, hvormed forhen Borgerskabet sammenkaldtes, naar nye Forordninger skulde bekjendtgjøres paa Thinget, ophængt i Taarnet, dog ikke i den ledige Plads i Klokkestolen, men i det nordvestlige (23) Lydhul. Den brugtes til at klemte med, naar der var Ildebrand og til at ringe over Lig med.

Men den var anbragt paa et farligt Sted og den havde en afskyelig gennemtrængende Lyd, hvorfor ogsaa Dr. Larsen ønskede at den maatte blive bortsolgt eller paalagt evig Taushed.

Kirkens Indre var ved Piller deelt i et Midtskib og to Sideskibe, af hvilken i alt Fald det sydlige forhen havde tjent til Munkeceller. Lamperingene fandtes endnu i dettes Hvælvinger, ligesom i den nederste Etage af Stolehuset indtil 1842. Kirkens indvendige Længde, Taarnrummet medregnet, var $51 \frac{3}{4}$ Alen, Breden med Sidegangene $28 \frac{1}{4}$ Al. og uden disse $12 \frac{3}{4}$ Al., dens Høide fra Gulvet til Hvælvingebuernes Skjæringspunkt $17 \frac{3}{4}$ Al. Kirkens Høide til Tagryggen var 50, 8 Fod, Taarnets Høide til Tagryggen 98,6 Fod og Høiden af dette og Spiret tilsammen 155,9 Fod.

I Katholicismens Tid har Kirken indvendigt været bemalet med Helgenbilleder og adelige Vaaben, men disse vare senere dels afskrabede og dels overkalkede paa nogle faa Rester nær, som Dr. Larsen forefandt ved forsigtigt at bortfjerne den gamle Hvidtkalk. Bagved Alteret fandt han de for længst uddøde Adelsfamilier Drejeldts og Galts Vaabenmærker og derved en Helgeninde, som han antog for den hellige Catarina. (24)

Bagved Alteret fandtes en mærkelig Hvælving, der forbandt Alterbordet med Kirkens Mur, og hvori et Par Mennesker kunde finde Plads. Den var lige for det midterste Felt af Altertavlen, hvilket Felt i Katholicismens Tid var saaledes indrettet, at det kunde udtages og ombyttes med et andet, og Larsen formodede derfor at Hvælvingen var indrettet for slige Forandrings Skyld. (Maaske har den dog blot været et Gjemmested.)

Altertavlen havde udskaarne Figurer, men hvorledes den ellers saa ud eller hvor den er bleven af vides ikke. Ved Kirkens Nedbrydning blev den solgt for 100 Rd.

En Plade af Sepentin, der har været Laag over Relikvigjemmet i Alterbordet, findes i det oldnordiske Museum., hvortil den blev indsendt af Provst Smith i Aaret 1808. I Museet findes endvidere et lille Relikviskrin af Træ med Metalbeslag, der er fundet under Kirken Ater.

Foran Koret stod indtil 1842 et høit, tildels forgyldt Tralværk med 2 Fløjdøre. Paa dettes Gesims stod (25) med store forgyldte Bogstaver: Til dette hellige Guds Huses Ære og Prydelse haver ærlige og velagte Mand Niels Nielsen, Raadmand og Kirkeværge i Holbæk, med sin kjære Hustrue Elskede Hermandsdatter ladet dette Chor opsætte, andre Gudfrygtige til en kristelig Admindelse, Anno 1661. Det blev senere borttaget og erstattet med en eget lavere og smukkere Ballustrade uden Døre.

Daabspladsen var indrettet i den nordre Sidegangs østre Hjørne og aflukket fra Kirken ved et høit Tralværk ligesom det, der forhen stod i Koret. Det var bygget ovenover en Begravelse.

Paa den vestre Side over Gesimsen stod: Herunder haver den ærlige, agtbare og velfornemme Mand Anders Schultt, Borgmester herudi Holbæk, barnfød udi Aarhus 1629, med sin kjære Hustru den

ærlige, dyderige og gudfrygtige Matrone Elsebeth Dreiers, barnfødt udi Kjøbenhavn Anno 1645, deres Begravelsessted, og haver der til Guds Ære og hans Huses Beprydelse ladet opsætte og bekoste dette Funt Anno 1672. Paa Gesimsen stod: Lader de smaa Børn osv.

Paa den Side, som vendte ind imod Kirken, var over Døren anbragt et meget godt Maleri paa en Kobberplade, forestillende i Brystbilleder Anders Schult, hans Kone og 4 Børn, hvoraf det yngste med en Rosenkrands om Hovedet. (26)

Indenfor paa venstre Side var 1787 anbragt et Vers om, at ”denne Daabes Pynt” skyldtes Anne Walleau og Kjøbmand Christen Lind.

Nedenunder var Familiens Begravelse, der i Dr. Larsens Tid blev tilfyldt med Jord, da den forhen var fuld af Vand.

Døbefonden var af Træ, Fadet var af Messing med den sædvanlige Indskrift med Munkebogstaver: Mater Jesu, virgo, casta, ave, 5 Gange gjentaget. Over Fonten var et Dække, som hængte i en Kjæde under Hvælvingen.

Prædikestolen, ved Kirkens Nordside, havde 5 Felter med Billeder, forestillende Christi Fødsel, Korsfæstelsen, Gravlæggelsen, Opstandelsen og Himmelfarten. Paa Hjørnerne vare Billeder af Christus og de 4 Evangelister, og paa dens Bagside Oluf Brokkenhuses og hans Hustru Karen Ulfeldts Navne og Skjoldmærker. (Oluf Brokkenhus havde nogle Aar været Lensmand her).

Orgelet var stort og vel indrettet. Det var grundet paa det gamle Orgel, omtrent fra 1557, der 1723 blev flyttet hen ved den vestre Gavl og udvidet ved Hjælp af Peder Pedersens Gave til Kirken i hans Testament af f. A, Paa en af Piberne stod: Monsieur Børge Aastersen, Gud til Ære, haver han sin Morbroders Gave med denne Stemme forbedret, Anno 1723. (27)

Under Høikirkens Hvælvinger vare fire Messing-Lysekroner ophængte. Den første og ældste vr efter Indskriften derpaa givet af Christen Tommesen og Sofie Albredhtsdatter 1661; den næste var givet af daværende Borgmester Anders Grubbe og hans Hustru Zissel Pop 1713; den tredje af Anders Christensen Brink og Lene Nielsdatter 1716; den fjerde, der var den smukkeste og nyeste havde følgende Indskrift:

Til taknemmelig Erindring af vindskibelige gudfrygtige og kjærlige Forældre Hans Olsen Sandøe og Karen Jensdatter er denne Lysekrone bekostet af deres fire efterladte Børn Anders, Jens, Marie, Anna Sandøe, Holbæk 25de Novbr. 1777.

To mindre Lysekroner, den ene i den nordlige Sidegang og den anden i Grubbes Begravelse, vare givne af A. L. Grubbe og Hustru S. Pop 1725.

Under Hvælvingen i den nordlige Gang var endnu ophængt et lille Orlogsskib med udspændte Seil. Det var givet af Kjøbmand H. D. Sandøe og Hustru Anna Sandøe Walleau den 7de Novbr. 1807 og havde denne Indskrift:

Vist vender Bladet sig, og denne Rigets Flaade

Skal dække Norges kyst og over Sundet raade.

At dette Skib efter at være restaureret 1841 atter (28)

blev ophængt, var meget imod Sognepræstens Dr. Larsens Ønske. Han mente nemlig at Skibenes Plads var i Vandet og ikke Luften.

Ved Alteret stod indtil 1842 den forhenværende Latinske Kirkeblok, og derover følgende Indskrift paa en sort Tavle med røde Kanter:

Læg i denne Fredags Blok,
Dobbelt maa igjen forventes,
Thi en samlet Hjælp her hentes
For latinske Skoleflok.

1709, 1. Januarii

Den sydlige Sidegang var efter 1650 ved et Bræddegulv bleven delt i to Etager, hvoraf den øverste afgav Plads til Pulpiturer, lukkede Stole og Orglet. Men dette blev flyttet 1724, og kun den ydre Beklædning blev tilbage og indrettedes til en lukket Stol. Paa denne saaes en latinsk Indskrift, som mindede om at Orgelet havde staaet her, med Aarstallet 1657 og fire Adelsvaabener og Navnene Tyge Kruse og Karen Shested, Jørgen Sefeldt og Barbara Friis.

Indskriften var altsaa opsat af Jørgen Sefeldt til Visborg i Viborg Stift (der omtrent var samtidig med den bekjendte Landsdommer og Bogsamler Jørgen Seefeld.) (29) Han var først gift med Barbara Fris, der døde 1638 og derefter med den bekjendte Karen Sehested, hvis første Mand Tyge Kruse var død 1629. Jørgen Seefeldt var 1653 – 57 Lensmand paa Holbæk Slot.

Af de Mindesmærker, som engang havde været her, vare vistnok flere i Tidens Løb blevne ødelagte og borttagne, men adskillige vare endnu tilbage, skjøndt ikke alle paa deres oprindelige Pladser.

En Mindesteen over Lensmanden Christofer Pax var anbragt ved Korets Nordside i et af de tilmurede Vinduers Plads. Denne Sten, der nu findes i Kapellet paa Kirkegaarden, er af en rødlig Stenart og har følgende Indskrift:

Her ligger begravet velbyrdige Mand Christoffer v. Testenberg kaldet Pachs til Torupgaard*), fød til Kreibe i Schlesien Aar 1511, var kgl. Majestæts Befalingsmand paa Holbæk Slot 47 Aar, levede 97 Aar, døde 1608 den 9de Junii, og hans kjære Husfrue, ærlig velbyrdige Fru Sofie Galt til Kindholm**) som var salig Peder Ebbesons til Tyrrestrup, Danmarks Riges Raads Datter, levede 63 Aar, døde (30) 1603 den 30te Mai. Deres Ægteskab, som var i 31 Aar, velsignede Gud, med 4 velbyrdige Sønner og 2 Døttre, af hvilken herhos er begravet ærlig velbyrdig Frederik Pachs, døde i sin Barndom Aar 1575, ærlig Peder Pachs til Gersnes, levede 29 Aar, døde 1608 den 26de Mai, ærlig velbyrdig Jomfru Lisbeth Pachs til Siersholm***). levede 39 Aar, døde Aar 1612 den 29de Oktober. Gud give os med dennem en glædelig Opstandelse.

Ammen

*) Torupgaard, der laae i Grandløse Sogn, er senere lagt ind under Eriksholm.

**) Kindholm laae i Kundby Sogn og blev nedlagt 1740

***) Sigersholm, der laae i Asminderup Sogn Meerløs Herred. Voldstedet er endnu tilbage i Skoven.

Paa Stenen er udhugget Billeder af Christoffer Pax med Hustru og 3 Børn, hvoraf det mindste i Svøb og som Lig; men arbeidet er ikke af det bedste. Langs med Randen ere Ahnrvaabener udhuggede. Stenen har engang været omgivet af en simpel Sandstens Ramme med Englefigurer af Alabast, der dog for længe siden ere ødelagte.

De her nævnte Afdøde laae for øvrigt ikke i Koret, men i en Begravelse i de søndre Sidegang ved Taarnet. Kisterne vare af Egetræ, betrukne med Læder og beslagne med drevne Messingplader med Indskrifter. Her laae ogsaa Jomfru Dorothea Pachs født paa Torupgaard den 11te August 1681 og død den 2den Oktober f. A. Det øverste Rum i Gravkapellet blev senere brugt (31) til en Kirkestol, og Kisterne nedsattes i det nederste, der derefter blev tilmuret 1842. Ved Begravelsen var indmuret en Sten med denne Indskrift.

Her under hviler ærlig og velbyrdig Mand, salig Mogens Pachs til Torup, kongelig Majestæts Befalingsmand paa Holbæk Slot, som var velb. Christoffer Pachs og Frue Sofie Galt deres Søn, født paa Holbæk Slot Anno 1577 den 10 Julii, levede 65 Aar og 17 Uger, døde paa Holbæk Slot 1642 den 29de November. I lige Maade hviler her hos hans kjære Frue ærlig og velbyrdig Fru Beritte Mundt, som var velb. Claus Mundt og velbyrdige Kirstine Harboe deres Datter, født paa Serritelxlevgaard 1491 den 9de Januarii, levede udi 61 Aar, døde paa Ringsted Kloster 1652 den 28de August, hvis Sjæle Gud haver, de levende Kroppe indsatte til Legemernes ærefulde Opstandelse, og haver den Frue selv efter sin salig Husbonds Død dette Kapel kjøbt til deres Begravelsessted og desforuden foræret til Holbæks Kirke 500 Rigsdaler og til de Fattige 200 S. S., med hvis Rente skal holdes vedlige, under Guds tilbørlige Straf. Anno 1654.

I Jerngitteret ind til Kirken stod med forgyldte Bogstaver: M. P. – B.M. – H. P. V. 1698, og i de nederste Hjørner 1646. (32)

Ved Kirkens Sydside var et Epitafium med en latinsk Indskrift, hvoraf kun følgende Brudstykker kunde læses.

*Joh. 19, 2526. D. O. M. S.
Viro integerr.... ac prudentiss.
Claudio Martinio Hieron... Cimb..
bonis artibus... 1604... uxoribus..
parantibus bene meritis piam gra-
tuludinem testaturi liberi superstiles
monumentum hoc F. F. Anno 1627.*

I Koret var mod Syd opstillet en Marmortavle til Minde om Kjøbmand A. U. Borch og hans Hustru. Den havde følgende Indskrift, der ogsaa omtaler de af Borch stiftede Legater paa i alt 52,000 Rd. og er forfattet af Kammerherre, Amtsforvalter Wegener i Holbæk:

Borger og Kjøbmand i Kjøbstaden Holbæk Anders Andersen Borch, død den 2den Februar 1837 og Inger Eleonora f. Kornerup, død den 20de Decbr. 1826 have ved deres den 2den Juli 1823 oprettede og den 29de Decbr. 1826 konfirmerede Testamente stiftet til Bedste for det Offentlige følgende Legater under nedenanførte Benævnelser:

1, Det Borchske Legat til Fattigvæsenet i Holbæk 20,000 Rd. Sedler, af hvis Rente, 800 Rd, Sedler, 15 af de ældste og Svage, af Syge og Sengeliggende og dernæst af allermest Trængende, Værdige,

som selv Intet kunne fortjene, skulle ugentlig nyde 1 Rd. hver, samt 20 Rd. i det Hele til Ildebrændsel for disse Fattige.

2. Det Borchske Legat for Husarme i Holbæk, 15000 Rd. Sedler, af hvis Rente, 600 Rd. Sedler, 6 sande Husarme Familier, som lide Nød fordi de ved deres forhenværende Stillinger i Livet af Undseelse og Tilbageholdenhed ikke som andre Fattige kunne erholde Understøttelse, skulle erholde 25 Rd. kvartaliter.

3. Det Borchske Legat til Holbæk Skole, 15,000 Rd. Sedler: a) Renten af de 10,000 Rd., nemlig 400 Rd., anvendes til fattige Skolebørns Undervisning, hvorved de kunne blive deltagende til Tjenestetydende. Til Løn for en Læreinde, samt Ildebrændsel for hende og Lokalet, saavel som til Vedligeholdelse af det nødvendige Inventarium, samt til Opklædning af 2 a 3 fattige Dreng og 2 a 3 fattige Piger, som meest have udmærket sig ved Flid og Sædelighed. b) Renten af de 5000 Rd. anvendes til fattige Skolebørns Opklædning til deres Konfirmation.

4. Det Borchske Legat til Holbæk Kirke, 2000 Rd. Sedler. Renten heraf, 80 Rd. Sedler, skal opspares og tillægges Kapitalen indtil en Hovedreparation findes (33) fornøden, hvortil de opsparede Renter, men ikke Kapitalen maa anvendes.

Denne Steen med ovenanførte Indskrift er efter Giverens Villie og til et stedsevarende Minde for Samtlige og Efterlevende om A. A. Borch og I. El. Borch født Kornerup, deres kjærlige Omsorg og priselige Veldædighed for Trængende, foranstaltet opsat af Executores Testamenti i Boet i Holbæk i Aaret 1837.

Indsat af Autor – ikke en del af bogen:

Anders Andersen Borch og Inger Eleonora Kornerup stammede begge fra gamle købmandsslægter i Roskilde. Han havde lært købmandsfaget hos sin far og efter at have arbejdet nogle år udenbys, ville han gerne have foden under egen disk.

Den mulighed fik han i 1777. Med hjælp fra faderen, købte han den store ejendom på hjørnet af Ahlgade og Bysøstræde i Holbæk, der både var købmandshandel og avlsgård.

Her opbyggede han, ved flid og dygtighed, en betydelig og alsidig forretning. I kramboden fandtes foruden kolonial- og manufakturvarer et righoldigt udvalg af vin, krydderier, isenkram og galanterivarer. I en sidelænge blev der brygget øl og brændt brændevin og i tømmergården fandtes et stort lager af træ, jern, kul og brænde. Udenfor byen, øst for Markedspladsen, ejede Borch yderligere en gård på 30 tønder land.

Mens Anders Borch tog sig af driften af den store forretning, stod Inger Eleonora Borch for den daglige husholdning. Dengang var det almindeligt at de ugifte arbejdere, boede og spiste hos arbejdsgiveren. I folketællingen fra 1787 får vi et godt indtryk af husholdningens størrelse i købmandsgården, der udover det barnløse købmandspar, omfattede Inger Eleonora Borchs lillesøster på 11 år og niece på 9 år.

Dertil kom 12 ugifte tjenestefolk: 1 krambodssvend og 4 krambodsdrøng, 1 brygger og en bryggersvend, 2 gårdskarle, hvoraf en også var nationalsoldat, 1 gårdsdrøng, 1 gevorben (hvervet) fodgarder, 1 kokkepige og 1 stuepige.

Forretningen gik så godt, at købmand Borch i 1790 byggede et stort hus med mansardtag på Ahlgade ved siden af forretningen. En flot bygning, der blev ægteparrets bolig resten af livet. Huset stod indtil 1929, hvor det måtte give plads for den bygning, hvor Sillehoved i mange år havde tøjforretning. I frontspidsen på denne bygning er indmuret en plade med inskriptionen: A. A. Borch 1790.

Under optakten til Englandskrigene havde Kronprins Frederik, den senere Kong Frederik 6, udstedt ordre om, at købstædernes borgervæbninger skulle mobiliseres. I Holbæk oprettedes borgervæbningen i 2 afdelinger med købmand Borch som øverstbefalende for dem begge med rang af Stadskaptajn.

Den ene afdeling bestod af de våbenføre borgere, købmænd og håndværksmestre som blev ledet af 3 officerer, nogle underofficerer samt 100 menige. Anden afdeling bestod af håndværkere og tjenestefolk og havde 130 menige.

Med Englands krigstrusler hængende over hovedet, øvede borgervæbningen flittigt, men kom ikke i kamp med fjenden.

Baron Frederik Adler til Dragsholm som i 1804 var udnævnt til stiftsamtmænd i Holbæk amt udtrykte under en inspektion, at borgervæbningen i Holbæk forekom ham at være: ”en af de særdeles vel organiserede og øvede i Danmark og den vil, med den Lyst, der findes hos samtlige deltagere til kraftigen at værne for en elsket Stad, sikkert opnaa endnu større Høider.”

Den udtalelse må have glædet købmand Borch, som samme år havde bedt sig fri for hvervet som stadskaptajn på grund af alder.

Ved Alterets Nordside var i Muren indsat en Mindesteen over Kjøbmand Peder Pedersen, men følgende Indskrift:

Denne indmurede og udhugne Steen viser, at herunder hviler den ædle og høifornemme, nu salige hos Gud, forhen Negortiant og Handelsmand her i Holbæk, fød Aar 1676 den 1st Martii udi Fyhn, i Staarup Præstegaard, boede udi Holbæk, en Kjøbmand 19 Aar 1 Maaned, døde i Holbæk den 1 ste Julii 1723, testamenterede før sin Død: 1) til Kirken 4000 Rd., som skulle anvendes a) til et Spiir paa Holbæks Kirketaarn, b) til en Klokke udi samme Taarn, c) til et Orgelværk. Resten af samme Kapital skal sættes paa aarlig Rente, hvoraf Kirkens Spiir, Klokke, Orgel, saa og hans Begravelsessted (som saa længe Holbæks By og Kirke er til, perpetuerlig være og blive urørt, skal holdes vedlige). 2) til Holbæks latinske Skole 2000 Rdl. hvoraf de (34) flittigste og fattigste Disciple nyde aarlig Renten. 3) Kirken 1000 Rd., hvoraf en velstuderet Person, som prædiker Aftensang udi Holbæks Kirke, skal nyde aarlig Renten. 4) 2000 Rd., hvoraf Holbæks Byes Sengeliggende og Fattigste nyde aarlig Renten, hvorimod de Fattige hver Søndag og Helligdag skulle bestrø hans Gravsted med Blomster og Urter. 5) til Skaarup Hospital udi Fyhn 1000 Rd., hvoraf samme Hospitals Lemmer skal nyde Renten aarlig.

Derunder var udhugget et vers, og noget derfra laae en tilhørende Liigsteen med denne Indskrift: Peder Pedersen, Holbæks Kirkes og Fattiges store Velgjører, 1723. Stenen var en forhen brugt Liigsteen, paa hvis Midte den ældre Indskrift var udslettet, for at give Plads for denne; men efter ældre Folks Sigende laa den ikke paa sit rette Sted. Mindestenen findes nu i Ligkapellet paa Kirkegaarden.

Ved Siden af den allerede omtalte Mindesteen over Christoffer Pax var opstillet en stor Tavle med en vidtløftig Indskrift til Minde om Kancelliraad Jochum Schougaard, Viinhandler, Borgmester og Amtsforvalter i Holbæk, der døde 1739, og hans første Kone Margrethe Hedevig Schrøder. Pillerne paa dette store Monument vare prydede med Vinsløv og Druer og Sindbilleder paa Klogskab, Styrke, Maadehold og Retfærdighed. (36)

Nedenfor Korets Balustrade paa Nordsiden var et meget stort Epitassium, hvorpaa en heel Familie i alt 14 Personer var afmalet, og derover Christi Nedtagelse af Korset. Det skal efter Kjenderes Dom have været et udmærket godt Maleri, og Farverne have holdt sig fortrinligt, men Navn eller Aarstal fandtes ikke, da Indskriften, der havde staaet paa en mindre Tavle nedenunder, for længe siden var udslettet.

Ved Siden af Prædikestolen var en Marmorsteen over Fru Johanne With født Jakobsen, f. 4de Juli 1746, g. 1774 med Kammerraad, Amtsforvalter Jens With, Moder til 3 Sønner og 4 Døttre, død 1784.

Ved Prædikestolens vester Side var et meget stort Epitassium over Borgmester Mogens Christensøn, født i Skader i Jylland 1569, død 1645, tilligemed hans første Kone, Mette Lyndersdatter, født i Flensborg 1574, død 1624. Hans anden Kone, Dorithe Lauritzdatter, der levede med ham i 19 Aar, og deres to Døttre havde ladet Epitasiet opsætte 1648. Det var et godt Maleri hvorpaa saaes 7 voxne Personer og 2 Børn.

Paa det følgende Mindesmærke stod: Peder Jensen, Raadmand i Holbæk i 26 Aar, født paa Tosinge 1583, død 1649, og hans Hustru Margrethe Mich.... født 1601 paa Aastrup Gaard. (Mere heraf kunde ikke læses) (37)

Maleriet synes engang at have været godt, men det var for Størstedelen senere overmalet.

Dernæst fulgte endnu et andet fra 1594, over Borgmester Jakob Villumsens Børn, hvoraf han havde 13 med sin første Kone Johanne Hansdatter og 6 med sin anden, Anna Henriksdatter. Paa Tavlen var afmalet i alt 19 Personer (11 M. og 8 Kv.) og derunder et Par Bomærker.

Tavlen havde ogsaa Maling paa Bagsiden.

Paa en brun Marmorsten, indmuret ligefor i en af Pillerne:

Til dette Herrens Huses Beprydelse haver hans Tjenerinde Else Rasmusdatter, salig Søfren Nielsens, forrige Raadmand her i Holbæk, hans Efterleverske, givet 200 Rigsdaler til Altertavlens Staffering. I August Anno 1643.

I Taarnpillen ved den nordre Gang var indmuret en Mindesten over følgende:

1. Velædle og høifornemme Sr. H. E. Siersted, forhen Handelsmand i Holbæk, født 20de Juni 1693, død 1 Mai 1769. 2. Velædle, dydige og gudselskende Matrone, Mette Siersted f. Rørdam, f. 16. Marts 1697, død 17de September 1662. 3. Deres Søn Ungkarl Jens Siersted, født 20de Juli 1728, død 1918de Juni 1758. 4. To ag Kjøbmand (38) i Holbæk, Niels Hansen Siersteds Børn, døde i deres spæde Alder.

Stenen var bekostet af nævnte N. H. Siersted, til evig Anmindelse af hans Forældre, hans Broder og hans egne Børn. Den vidtløftige Indskrift var forfattet 1775 af Sognepræsten Magister P. Smith, der desuden havde tilføiet nogle Vers.

Ved Borgmester Grubbes Begravelse var anbragt en Tavle med en temmelig vidtløftig Indskrift, der kan anføres som er Minde om Tidens sære Smag. Den er følgende:

Paa denne sorte Sten er tegnet til evigt og berømmeligt Æresminde paa Jorden hans Navn, der alt paa en hvid Steen er optegnet i Himmelen ædle og velvise Anders Larsen Grubbe, fordum Borgmester i Holbæk, der er født i St- Heddige Anno 1663 efter Christi Fødsel; efter at han ved et ærligt Byrd og uforfalsket Dyd var bleven befordret at raade vel i høie Herreders Tjeneste, er han efter Guds Raad og Kongens Naade bleven betroet til at raade det gemeine Bedste udi Holbæk, hvor han har ladet sig kjende en gudfrygtig og ærlig Raadmand i 7 Aar, en velvis og velsindet Borgmester i 19 Aar, Byen til stor Gavn, ham selv til, stor Roes, thi han var en tro og retfærdig Øvrighedsmand, en klog og (39) nidkjær Embedsmand, en huld og kjærlig Ægtemand mod tre elskelige Ægtefæller, den artige Madam Giedske Winther, den yndige Madam Valgiertrud Ziigwardsdatter, den dydige Madam Zitzel Hansdatter Pop, af hvilke den sidste efterlevende beklager hans Død saa høit som han levende ærede hendes Dyd. Overalt var han en god Christen, der elskede Gud, Guds Ord og Guds Tempel; thi til Holbæks Kirke har han foræret 3 Lysekroner og 2 Lysearme Gud til Ære og Templen til Ziir, Altargulvet med Jernværk omkring selv ladet bekoste, Menigheden til Tjeneste, Derfor har den der elskede ham i Livet og ærer ham i Graven, endnu til Kirken skjænket 100 Rigsdaler i Kroner, at af Kapitalens aarlige Rente de 3 Lysekroner og de 2 Lysearme til hvert Aars Julehøitid med Voxlys kan blive forsynede, og dette Begravelsested, som nu 1727 er i forsvarlig Stand og bevarer den salig Mands jordiske Levninger, evindeligen maa blive holdet vedlige. Lad dem ligge, Ingen røre hans Been. 2. Regg. Cap. 23 v. 18.

Tavlen var omgivet med en hvidmalet Træramme, foroven med 2 Hoveder, der tyssede hinanden, forneden med et stygt Dødningehoved, der havde Vinger. Begravelsen var indfredet med et stort Trægitter med (40) Gesims, i hvis Døre A. L. Grubbes Navnetræk stod.

Begravelsen og endeel af Kirkens benyttedes i Krigstiden 1813 som Hømagasin, hvorved Lysekronen led meget Tab paa siden Arme. Senere brændte der hver Julehøitid Stearinlys i den, uagtet det paa Mindetavlen omtalte Legat ikke var bevaret.

Mellem Daaben og Prædikestolen hang et gammelt men Meget beskadiget Maleri, forestillende en pyntelig klædt ung Pige, der syntes at have Opmærksomheden henvendt paa Noget udenfor Billedet. Foran hende saaes Ch ritus paa Korset og i Baggrunden to sirlige gothiske Kirkevinduer. Foroven og forneden havde været Indskrifter, men heraf kunde tilsidst læses salig Pige Karen Søfrensdatter. Billedet var som det syntes omtrent fra 1550.

I Kirkegulvet laae endeel gamle Ligstene, hvoraf nogle vare hele og andre mere eller mindre beskadigede. De 4 ældste vare fra Klostertiden.

Den største Ligsten i Koret var lagt over Lensmanden Verner Parsberg, der døde 1484 og havde følgende Indskrift med Munkebogstaver:

Hær ligger her werner pasberg ridder, som døde aar efter gutz byrdh mcdxxxlll of hans kære hustruæ fruæ anne tønæs dotter, som døde mcdlxxllll hves stæle Gud node. (41)

Skriften har mange Forkortelser og er paa nogle Steder næsten udslidt. Den er anbragt langs med Stenens Rand, og derindenfor staaer 2 Vaabenskjolde, samt derunder et slynget Baand md en tildels

udslidt Indskrift, hvoraf dog endnu 1758 kunde læses: Majestatis qvi salvandos salvas gratis salvas.

Nede i Kirken laae en Steen fra 1490, hvorpaa Vaabenskjoldet var aldeles udslidt, men som har havt følgende Indskrift:

Her ligher bedherlic och welburdich quinnæ fruæ Lebæ tønnis dotter, hwæs siell Gud haffuæ, aar effther gutz burdh tusende cd lxxxx.

En tredje Steen i samme Gang havde paa Midten 2 Vaabener og ved Randen denne Indskrift:

Her liger erlige velbyrdige quine frue Kistine Tymandz hues seel Gud naade, oc bleff begrauit St. Hans dag baptiste Anno Domini MdxxlIII.

I Nærheden af denne Sten laa en anden, ligeledes med 2 Vaabener samt følgende Indskrift:

Her er begrauitr Erlig velbyrdig mand Markor Tuemand til Søbo oc høvitzmand paa holbeck Oc hans høstru fru Karine Bøllis paa Kellerup hues sielle gud verre naadig oc barmhiertig, oc blef hand begravet S. Valborig aften Anno Domini M. d. l. (42)

Disse 4 Ligstene bleve aftegnede af Søren Abildgaard 1759.

I Koret laa en Ligsten over Borgmester H. C. Lund. Han var i sin Tid en meget dygtig Mand og holdt stræng Orden overalt.

Raadstuearkivet skylder nok ham, at endel vigtige gamle Pergamenter og Papirer ere blevne opbevarede og han har selv forsynet flere af dem med Paategning og indlagt de mutilerede i særligt Papir. Stenen laa for øvrigt efter gamle Folks Sigende paa det Sted, hvor den ovennævnte Peder Pedersen var begravet. Den noget juridiske Indskrift var følgende:

Denne Begravelse er efter Skjøde af 29de Martii og Approbation af 27de April 1790 solgt til Hans Christian Lund, født den 29de August 1735, Byfoged og Postmester i Holbæk og Herredsfoged i Merløse og Tusse Herreder den 3die April 1761, Landvæsenskommissær i Holbæk Amt den 30te August 1768, Herredskrifer i benævnte Herreder den 3 December 1772, Borgmeste i Holbæk den 19de Mai 1774, Kammerraad den 9de Februar 1778, Birkedommer og Skriver ved Baroniet Løvenborg Birk 26de Martii 1783; gift med Lovise Stampe den 2. Setbr. 1761, født den 1ste Februar 1736, i deres Ægteskab avlet 11 Børn, af hvilke ere døde 6, (43) som fra anden Begravelse er ”flot” den 5te November 1790, og Forældrenes Dødsdag bliver paa den Tid her at anføre. Dette udhugget den 3. Februar 1793. (Dødsdagene ere dog ikke tilføiede.)

En stor blaa Steen omtrent fra 1688 havde følgende Indskrift.

Hiir ruht fich Johan Feige, geweawn Dänemark Kommissarii .. Konsul, mit Maria Hiort, With Peter Rasmus. Godt Almächtigtst verlehnen Ihnen ene vrelücke Opstandinge,ten ewigen Leeven, om syner Gnaden ende Jesu Christi Lyden willen. Amen. Spes altera vitæ.

Paa en Sten, hvis Indskrift tildels var udslidt kunde endnu læses ... Hans Pedersen Riber, Anno 1581, fordum Raadmand her i Holbæk og Ridefoged hos Mogens Pachs paa Holbæk Slot, til hans to Gaarde Torup ... og levede i Ægteskab ... døde 53 Aar gammel.

Ved Alteret laa forhen en Sten med Billeder af to Præster i Ornat og med en latinsk Indskrift om, at her hvilede Esbern Lauritsen, død 1633 og Johan Pedersen Medtjener, død 1611.

En Sten med latinsk Indskrift var lagt over Laurids Caspersen (eller Jespersen) Medtjener, død 1662, og hans Hustru Anna Lafi (maaske Lavonis eller Laurentii.) (44)

Præsten Niels Findsens Ligsten havde følgende Indskrift:

Denne Sten hører Herr Niels Finditsen oc hans Arfvinger til, oc lod hand her begravve sin kære Hostro Hohanne Henriksdatter den 28de Oktobris, met begis deris 3 Døter, Elisabeth den 25de November, Anna den 2den Bovbr., Johanne den 27de Oktober Anno 1578. oc hans Soner, vid D. P. D. Peder den 26. Januar (15)81, Jens den 24. Decgr. (15)83. Er og her begravven hederlig, gudfryctig oc velleert Mand Niels Findsson, som døde 24. Maji Anno 1601.

Indtil 1842 laa i Kirken en stor brun Marmorsten med Billeder af en Præst og hans Kone, samt et spædt Barn ved deres fødder. Indskriften var nærmest af religiøst Indhold; men et paa Stenen udhugget Vaaben viste, at den var lagt over Præsten Søren Mai, der døde 1679.

Stenen var for længere Tid siden knækket midt over men ved Omflytningen 1842 blev den aldeles sønderslaaet, hvor meget Dr. Larsen end havde beder Muurfolkene om at skaane den.

For Fuldstændigheds Skyld anføres endnu, at her fandtes Ligstene over følgende: Jens Pedersen, død 1645, og Hustru Birgitte Sørensdatter, død 1671. En Borgmester, som døde 1649 (45) (Navnet ulæseligt.) Kjøbmand Aldevelt, død 1738, 37 Aar gl. – Anders Christansen og Hustru Anna Hansdatter. – Raadmand Marqvard Pedersen og Hustru Boretiil Pedersdatter. – Mathias Christensen havde været Herredsfoged i Merløse og Tudse Herreder i 35 Aar og døde i Holbæk den 8de August 1734 i sit 63 Aar. Søren Rasmussen Aibøge (J. Albøge ved Grenaa) af Aarhus 1659. Fru Heller 1599 – Handelsmand Hans Pedersen født i Nykjøbing 1621, hans Hustru født 1633 og døde 66 Aar gl. – Jacob Villumsen, Borgemester i Holbæk, begravet den 4de Oktober 1592, og Hustru Johanne Hansdatter, der levede med ham 29 Aar og blev begravet 6te December 1578. – Peder Jensen, Raadmand i Holbæk, forud Ridefoged.

Endelig skulle vi nævne de mærkeligste af dem, der vare begravne paa den gamle Kirkegaard ved Kirken.

Forligelseskommissær og Kjøbmand Lars Friis født 9de Oktober 1766, død 15de Oktober 1811. Han var meget agtet og afholdt paa Grund af sin Retskaffenhed og Godhed. Han har stiftet et Legat paa 1000 Rd. til Kirkens indvendig Prydelse og et andet paa 2000 Rd. til Byens Fattige.

Kjøbmand A. A. Borch og Hustru I. E. Borch f. Kornerup. Manden var født 23de Novbr. 1753 og Konen den 4de Marts 1759, de bleve gifte den 3. Juli (46) 1777. Dødsdagene og deres Legater ere anførte paa en Mindetavle i Kirken (see foran.) Gravstedet er fæstet paa 100 Aar fra 1ste Januar 1827.

Kammerherre og Oberst Henning Christoffer von `Holstein født 18de Mai 1779, død 6 Januar 1811.

Anna Sandøe Valleau f. 23. Nov. 1731 død 4de Marts 1803.

Hans Olsen Sandøe død 1755 og Hustru Karen Jensdatter Rask (Dødsaaret ikke anført)

Jfr. Pauline Kruse f. 3. Jan 1760, d. 4. Marts 1819. Hun var en Pleiedatter af Kjøbmand Erienne Valleau og Hustru Anna Sandøe.

I et indelukket Begravelsessted ligge:

Justitsraad, Told- og Konsumtionsinspektør H. M. Føns død 22de Juli 1846 79 Aar, hans Moder Præsteenke Louise Føns f. Frisch, f. 1743 d. 1816, Jfr. E. M Føns død 1824 Jfr. F. V. Føns d. 1838, Kjøbmand Jakob Smith død 1834 og Hustru H. S. Smith født Føns død 1840.

Kancelliraad, Herredsfoged Dall og Hustru Anna Elisabeth Dall, f. Petersen. Sidstnævnte døde 1828 og Manden nogle Aar senere i Mørkjøb.

Amtsprovst Troels Smith død 1823 og hans første Hustru Anna Agnete Plum.

Borgemester og Byfoged Lyders. (47)

Justitsraad Schiøts Herredsfoged i Merløse og Tudse Herreder.

Dr. theol. I. H. Larsens eneste Søn Kand. jur. L. A. E. Larsen, død 1835.

Pastor H. Lyngbye, død 1822, samt hans Hustru død 1841.

K. D. Madsen f. Seest d. 28. Dec. 1842.

Paa et Mindesmærke af graat Marmor stod:

Anna Cornelia van der Horven, geboren Keupers in Maastricht d. 8. Mai 1759 gesiorben 28de Martii 1810.

Ved siden heraf ligge to Professor, Landfysikus Lundings Børn.

Paa den saakaldte ”Urtegaard” (=det Stykke af Kirkegaarden, der er vesten for Skolen, hviler Barbara Margrethe Damkiær, født Trepels, Enke efter Hans Damkiær til Bjergbygaard, endvidere Smedemester W. Halgreen, Kordegn, Klokker og Skolelærer H. H. Crunsberg og flere af hans Børn. Sidstnævnte døde den 12. Mai 1831; han var i sin Tid en af Byen høit fortjent Lærer og har ved sin ualmindelig ædle og elskværdige Karakter sat sig et varigt Minde. (48)

Kirkegaarden har fra ældre Tider været beplantet med Linde- og Asketræer, som Dr. Larsen i sit Manuskript om Holbæk meget anbefaler til Fredning.

I en Krog af de gamle Munkeceller fandt Dr. I. H. Larsen nogle mutilerede og forrevne af de gamle Kirkebøger, som han samlede saavidt det lod sig gjøre og hvoraf han senere har meddelt nogle Uddrag i ”Holbæk Amts-Avis” 1849, Nr. 41. Her findes bl.A. Optegnelser om Fødte, Døde og Ægteviiede lige fra 1633. Ved 1673 er anmærket: Stod Johan Eggers og Maren Søfrensdatters Bryllup hjemme i Huset, novo modo et more. Hun var Magister Sofren Mais Datter.

Den nævnte Søren Mai havde været i Holbæk som Kapellan fra 1633, altsaa fra det Aar, med hvilket de gamle Kirkebøger begynder, og var derefter Præst her i 50 Aar. Hans Hustru Cathrine Motzfelds var Søster til Griffenfelds Moder og Magister Mai var ikke lidet stolt af dette fornemme Slægtskab.

I Januar 1663 har Griffenfeld, ”den meget lærde unge Mand Petrus Schumacherns”, staaet Fadder til Sognepræst Mag. Mais Barn i Holbæk Kirke (ifølge Kirkebogen.)

Mai havde dannet sig et særeget Vaaben, der stod saavel paa hans Ligsten i Kirken, som paa Altertavlen (49) Merløse Kirke, og her med hans fulde Navn under. Det bestod af et Hjerteskjold med

med et et et stort (Mai) Træ, og derover var istedetfor Hjelm anbragt et stort Dødningshoved, af hvis nøgne Pandeskal fremspirede 3 Fastelavnsris, som dog nok skulde betyde Lilier.

Om hans Død er følgende Anmærkning indført i Sønder-Jernløse Kirkebog af Stedet Sognepræst Rasmus Pedersen, Holbæk.

Anno 1679 Septbr. d. 29de døde den ærværdige, hæderlige og høilærde Mand Mag. Søfren Maii Sogneherre for Holbæks Menighed og Præst over Merløse Herred. Gud glæde hans Sjæl og trøste hans mange fader- og moderløse Børn og blev den salig Mand begraver den 2den Oktober og blev prædiker af Mag. Frederik (Dreier Carstensen) Vicepræst, Psal. 74, 24. 25.

Stedets Præster maa endnu nævnes Dr. theol. ..anessor (professor?) Johan Henrik Larsen. Han var født 1773 i Nykjøbing i Sjælland, gjorde i sin Ungdom adskillige Reiser tillands og tilvands, indenlands og udenlands, blev 1801 ref. Kapellan til Kjøbeløv og Vindeby i Lolland, 1808 ref. Kapellan ved Domkirken i Aarhus, 1815 Sognepræst i Slangerup, 1816 Sognepræst ved Domkirken i Aarhus, 1821 Sognepræst i Holbæk, fra hvilket Embede han efter Ansøgning blev entlediget i Naade og (50) med Pension den 24de Juni 1849. Han bosatte sig derefter i Kjøbenhavn, hvor han døde den 30te Mai 1852. Han har efterladt sig endel Skrifter, dels trykte og dels i Haandskrift.

Til de sidste høre nogle Optegnelser om Holbæk, som for en stor Deel ere benyttede ved nærværende Fremstilling. Enkelte Uddrag heraf har han meddelt i ”Holbæk Amts-Avis” 1849 Nr. 71, 73, 78. (Se de bekjendte Forfatterlexika af Nyerup og Erslew)

Om Sortebrødreklostret, hvortil Kirken hørte, vides for øvrigt kun lidt. Det skal efter Hamsfort og en anden Krønikeskriver være stiftet som Konvent 1269, derimod blev Ordenen efter Petri Olai Krønike først udsendt til Holbæk den 12te September 1275.

Den 18de April 1276 blev Klosterets Kirkegaard indviet af Biskop Peder Bang i Roskilde, men da Dominikanerne eller Sortebrødrene allerede 1231 vare komne til Roskilde, er det sandsynligt, at de allerede i flere Aar før 1275 have havt i al Fald en mindre Stiftelse i Holbæk.

At Klosteret og hele Byen afbrændte 1287 og 1292 (51) og at Klosterkirken var opbygget 1323 er allerede omtalt. Den 7de September 1456 udstedte Broder Mattes Prior i Holbæk og alt Konventet sammesteds af Sortebrødre Orden et Bevis for, at de havde modtaget af Dronning Dorothea 100 lybske Mark, en Kalk, Bog og en Messerede, Alterklæde og en Gaard i Holbæk i St. Nicolades Sogn sønden ved Torvgaden liggende, for hvilket de skulde holde en daglig Messe.

Beviset, der findes i Geheimearkivet, er skrevet paa Pergament og har 3 velbevarede hængende Segl. Disse 3 Segl ere indbyrdes forskellige og have følgende Omkrifter:

1. S. Prioris provincialis dacie ordinis predicatorum.
2. S. Prioris Holbeccensis ordinis predicatorum.
3. Coventus fr. mendicorum Holbech.

I de to første Segl sees Marie med Barnet, i det tredje to menneskelige Figurer, den ene med en Nøgle den anden med en Stang eller lignende, og derover en Stjerne.

Klosteret er enkelte Gange blevet betænkt med milde Gaver, i Testamenter og ved andre Leiligheder. I et Testament af 1507 Cecilie Likle, af en paa DEN Tid berømt og fornem Slægt, Prædikebrødrene i Holbæk mercom denariorum.

1509 giver Fru Christine Eriksdatter Rosenkrands i sit Testament 2 Pund Korn til Sortebrødrene i Holbæk.

Men Klosteret var meget fattigt og som Følge heraf (52) saae Munken sig 1535 nødsagede til at overgive det til Magistraten, hvorom haves to Breve.

Ifølge det første Brev, der er uden Datum, skulde Klosteret tildels anvendes til et Sygehus.

Ved det andet af 24de Februar 1535 tilstaar Prioren Hans Persen i Sortebrødreklostret i Holbæk og menige Konvent sammesteds, at de efter deres naadige Herres Grev Christoffers Villie og Samtykke overlade Klosteret til Borgmester, Raad og menige Almue, til Byens Nytte og Forbedring, og at de gjøre det af Nød og Trang.

(Disse ti Breve har Dr. J. H. Larsen ladet trykke i Østs Arkiv 8, 390 efter Originalerne, som fandtes i Byens Raadhusarkiv.)

1536 udstedte Christian den Tredje et Brev, hvorved Sortebrødreklosteret, som han tilforn havde befalet at skulle nedbrydes for dermed at forbedre Kronens Slot, nu skjænkes til Byen til den Forbedring, tilligemed det Seierværk, som deri befindes, dog at samme Seierværk, som deri befindes, dog at samme Seierværk tilbørlig holdes vedlige.

Men hvor dette Uhr er blevet af vides ikke; det var i al Fald ikke det, der fandtes i den nu nedbruste Klosterkirkes Taarn. Da Borgmester og Raadmænd havde beklaget sig over at Byen manglede et Raadhus, tillod Kong Frederik den Anden ved et Brev af 21de Juli 1575, at de hertil maatte erholde et gammelt Stenhuus staaende sønden for Sognekirken.

Det var den søndre Længde af Klosteret eller rettere kun ed Del deraf, med en Tværbygning, da Resten af (53) denne Fløi var bleven ødelagt i Reformationstiden. Her var forhen Klosterets Refektorium og af alle dets Bygninger synes denne, næst efter Kirken at have været den betydeligste.

Indtil 1844 var her Raadstue, med tilhørende Arrester og Tilbehør og ud imod Haven saaes endnu Spor af spidsbuede Vinduer. I den nederste Etage, var dog for længst havde mistet sine Hvælvinger, vare ti ret gode Værelser, det vestlige for Bythinget og det østlige for Herredstthinget, samt begges Arkiver.

I øverste Etage fandtes Arrester og Arrestforvalterens Bolig, medens Borgerarresten var i nederste Etage. Under hele Huset fandtes gode Kjældere og en lille Gaard var indtaget af Kirkegaarden.

Efter at Byen havde faaet et andet Raadhus, anvendtes denne Bygning, der dengang var meget forfalden, i nogle Aar til Fattighus, det var derefter paatænkt at benytte den til en Udvidelse ad Skolen, der havde Plads i den tilstødene Bygning (Klostrets vestre Længe) men nu er den indrettet til et Ligkapel (54)

Latinskolen har vistnok omtrent lige fra Reformationstiden havt Lokale i den gamle, endnu staaende Bygning, der i sin Tid udgjorde Klosterets vestre Fløi; men hvor længe den har bestaaet og om den tidligere har havt et andet Lokale, vides ikke.

Den nævnte Bygning er paa to Etager, hvoraf den øverste var indrettet til Skole og den nederste til Bolig for Rektoren, der tillige var Kordegn, og maaske ogsaa for de øvrige Lærere.

Endnu i Aaret 1821 var hele den nederste Etage hvælvet og i flere af Hvælvingsbuerne hængte endnu Lamperinge, ligesom ogsaa nogle af Gulvene endnu vare stenlagte.

Hvad man veed om Skolen, er for øvrigt kun høist ubetydeligt. I Nyerups Skrift om de lærde Skoler findes den ikke omtalt. Medens Provst Mai var Inspektør ved Skolen blev den forsynet og indviet den 25de Oktober 1654, hvorom en latinsk Indskrift blev opsat. 1733 havde den 12 Disciple i øverste og 20 i nederste Klasse og dem synes i det hele kun at have havt to Klasser.

Efter Uddelingsprotokollen over Peder Pedersens Legat til Latinskolens flittige og fattige Disciple, havde nedenanførte Antal af disse nydt dette Legats Renter i Aarene 1725 – 33:

1725 i øverste Kl. 7 i nederste 10

1726 i øverste Kl. 7 i nederste 12 (55)

1727 i øverste Kl. 5 i nederste 13

1728 i øverste Kl. 4 i nederste 17

1729 i øverste Kl. 6 i nederste 15

1730 i øverste Kl. 6 i nederste 16

1731 i øverste Kl. 7 i nederste 14

1732 i øverste Kl. 5. i nederste 16

1733 i øverste Kl. 7. i nederste 11.

Senere er intet derom anført i Protokollen. Den sidste Rektor, der har kvitteret for Legatet er Thorkel Baden. Af Skolens Rektorer nævnes følgende i de gamle Kirkebøger:

Johannes Motzfeld 1653. Han var beslægtet med Sognepræsten Magister Søren Mai og med Grev Griffenfeld. (Anders Nielsen skal ligeledes have været Rektor her 1653.)

Mag. Niels Sperling 1658, 1667

Mag. Christoffer Sibye, nævnes 1670 og 1679

Mag. Gert Bonsack 1686.

Mag. Søren Glud 1688 døde 1696.

Mag. Henrik Gotsehe 1589.

Torkel Jakobsen Baden 1693 død 1732.

Mag. Lauritz Lind 1736, død 1738.

Mag. Hegelund 1738. Hans Indtægt som Rektor (56) var foruden fri Bolig, Offer og Aksidentser som Kordegn beregnede til 150 Rd., hvori var indbefattet 45 Tønder Byg af Degnepensionen, hver Td. Byg beregnet til 5 Mk. 8 Sk.

Han var den sidste Rektor ved Skolen, der blev nedlagt 1740. Rektorerne ved Skolen vare tillige Kordegne Flere af dem bleve senere enten Sognepræster eller Kapellaner ved Kirken.

Af Underlærerne eller som de kaldes Hørerne nævnes Marius Thommesen 1645, Hans Jensen som øverste Klasses og Lauritz Niels som nederste Klasses Hører. 1721 døde Mag. Christian Ørns Enke her. Om Mag. Ørn der nævnes i Worms Literaturlexikon 2. 147 har været Rektor her mellem 1680 og 1686 vides ikke.

Hvor Skolens Inventarium, Bøger, Papirer osv. bleve af da den 1740 blev nedlagt, vides ikke. De af Peder Pedersen og Adolf de Clerque stiftede Legater og en opsparet Kapital paa 425 Rd. kom derimod Byen tilgode. I Peder Pedersens Testament handler den 12 Post om de 2000 Rd., som han havde legeret til Skolen og heri hedder det udtrykkelig, at Byens Præster og Magistrat aldrig maa tillade at denne Kapital bliver henlagt til en anden Skole.

Den danske Skole synes fra først af kun at have haft een Lærer, men da han ikke kunde overkomme at (57) undervise alle Børnene, tillod Kongen 20de Decbr. 1651 at endnu en Lærer maatte antages. Skolen, der forhen havde haft et leiet Lokale fik 1740 Plads i den forhenværende Latinskoles Bygning. Her blev 1821 øverste Etage indrettet til to Skolestuer, der fik nye Vinduer og en anden Orden for Læsningen indførtes.

1824 tilkom en Realklasse og en ordineret Katechet blev ansat, hvorved Skolen o alt fik 3 Lærere. Den indbyrdes Undervisning indførtes i Elementarklassen, og ved den nye Plan af 27de Juli 1824 blev tillige Svømning og Gymnastik indført i Skolen.

En ny Forandring blev foretaget 1842 da den hidtilværende Borgerskole deelttes i en Borgerskole og en Friskole.

Borgerskolen fik 2 Drengeklasse og 2 Pigeklasser, hvortil kom Undervisning for Pigebørnene i de for dem passende Haandarbejder med 3 Lærere og en Lærerinde. 1846 eller 1847 gjordes Forslag til at forandre Skolen til en Realaskole

Den indbyrdes Undervisning afskaffedes 1842 i Borgerskolen men bibeholdtes i nederste Klasse i Friskolen. Borchs Haandgjerningsskole giver Pigebørn af Friskolen Underviisning i kvindelige Arbejder før efter Fundatsens Ord at danne dem til dygtige Tjenestepiger. (58)

Apotheket i Holbæk er anlagt af Evert Fellmann som den 7de Marts 1705 fik Privilegium og det var rimeligvis efter hans Død at Efterfølgeren Lorents Linde den 8de Novbr. 1720 fik Privilegiet og havde Apotheket indtil sin Død 1742, da Sønnen Johan Lorents Linde overtog det og fik Privilegium den 21 Septbr. s. A. Sidstnævnte maa være død omtrent 1774, i hvilket Aar hans Enke solgte Apotheket for 1000 Rd. D. C. til Bernhard Hagen som døde 1784 og hvis Enke det følgende Aar blev gift med Søren Larsen Worsø, som derpaa havde Apotheket indtil sin Død 1804.

1838 blev Apotheket købt for 30,000 Rd. af Apotheker Ibsen.

En Landfysikus eller Provindsialmedikus fik i Frederik den Femtes Tid Bolig i Holbæk og fik en aarlig Løn af 200 Rd., som Amtstuen ved Reskript af 27de August 1762 blev beordret til at udbetale.

Den første som havde denne Plads var Niels Nissen Storm, som var her fra 1762 til 1765, da han kom til Kongsberg og efterfulgtes af Jørgen Høeg, som flyttede herfra 1801 uden at nogen anden Læge kom i Stedet.

I Holbæk boede vistnok ogsaa den 1762 for Sjællands Stift ansatte Provindsialkirurg, men hans Navn kjendes ikke. (60)

Holbæk Slot laae ved den vestlige Udkant af Byen, hvor Stranden vistnok oprindelig har gaaet helt ind til dets Volde; men paa den anden Side var det omgivet af høie Bakker, saa at det neppe kunde forsvare sig selv eller Byen, og det er derfor ikke let at se hvorfor det er blevet anlagt paa dette Sted.

En Tegning af det findes i Resens Atlas og man seer heraf at det bestod af fire sammenbyggede Huslænger og at det var omgivet med Volde og Grave. Det er maaske først blevet anlagt af Valdemar Seir paa endel af den grund, som han kjøbte af Ringsted Kloster; men først 1320 nævnes det som Fæste.

Efter Hvidtfeldts Beretning fik den fordrevne svenske Konge Birger Magnusson, der var gift med Erik Menveds Søster Margrethe Holbæk Slot og Len til sit Underhold, hvorfor ogsaa Suhm fortæller at han døde paa Holbæk Slot den 31 Mai 1321.

Men efter Hamsforts Beretning døde han paa Spilaborg, og Erik Olai siger, at han fik Spilaborg ved Skjelskjør og 2 Herreder til sit Underhold, og da der virkelig har været et Spilaborg ved Skjelskjør er det sandsynligt at Kong Birger er død der.

Christoffer den Anden forlænte den hollandske Herremand Knud Porse med flere Lehn, hvoriblandt Holbæk (60) ”Grevskabet” Kallundborg og Samsø og skal have gjort ham til Hertug 1323. Holbæk Slot og Len blev derefter flere Gange pantsat og bestyredes senere af kongelige Lensmænd, indtil Slottet i Krigen 1659 blev ødelagt.

Bent Bugge nævnes som Hovedsmand paa Holbæk 30. Nov. 1369, 24. Mai 1370 og 28de Oktober 1371.

1375 17de Dec. overdroge Nicolaus Steples og Erik Steples Holbæk Slot med Merløse Herred, Øen Varder’ (Ourø) og Holbæk By til Dronning Margrethe. En Ugestid senere (23. Decbr.) udstedte Hr. Henning van Putbusch et bevis for, at han havde modtaget af Dronning Margrethe til Pant for 400 lødige Mark det Slot Holenbek med Merløse Herred og Vorderho.

1377 (13de eller 20de Juli) tilstaar Jakob Olevoson Lunge, Ridder, at Dronning Margrethe har indløst Holbæk Slot og Len af ham for de Penge det stod i Pant for.

Brevet herom er forseglet af ham selv, hans Broder Oluf Lunge og hans Søn Volmar Jæypson. I et Dokument af 25de Juni 1439 nævnes Barsbæk som Hovedsmand paa Holbækhus. Den næste Hovedsmand her som kjendes er:

Verner Parsberg. Han var iblandt de danske (61) Underhandlere, da et Forbund den 27de September 1456 sluttedes mellem Kongerne Christiern den Første af Danmark og Carl den Syvende af Frankrig, og han kaldes ved denne Leilighed Befalingsmand paa Slottene Holbæk og Stisberg eller Stysborg.

Sidstnævnte Sted laae i Stifysbjergby Sogn i Tudse Herred, hvilket Sogn endnu 1581 kaldtes Stigsbjergby Sogn. Verner Parsberg brugtes i flere Statssendelser, og saaledes var han ogsaa iblandt

de Herrer, om Kong Christian den Første 1477 sendte til Sachsen for at fri til Hertug Ernsts Datter Christine for Prinds Hans, og han omtales i den Anledning i en af de gamle Viser.

Han døde 1484, og hans Hustru Anne Tønnesdatter (Rønnov) 1474, ifølge Indskriften paa deres Ligsten som laae i Klosterkirken i Holbæk.

Jørgen Rud til Vedby blev Lensmand paa Holbæk Slot 1489 eller 1490 og var det endnu 1499 eller længere. 1497 blev han bestemt til at føre Skyttebanneret paa Kongens Tog i Sverrig.

1498 gab Dronning Christine ”os elskelige Jørgen Rud, vor Foged paa Holbæk Slot”, kvittering for 60 Mark, 20 rhinske Gylden, som han skyldte den afdøde Axel Lawesen Brock (død 1498, 26. April), og som denne havde testamenteret til det nye Claræ Klosters Bygning (62) i Kjøbenhavn. 1502 var han Lensmand paa Stege og fik s. A. Brev om, med flere at skulle anføre det Folk der skulde sendes Dronning Christine til Undsætning i Sverrig.

Han døde 1504, og blev begravet i Antvorskov Klosterkirke, hvor ogsaa Liget af hans nogle Aar senere afdøde Hustru Kirstine Rosenkrands blev nedsat. At hun i sit Testament havde betænkt Klosteret i Holbæk er allerede nævnt.

Henrik Krummedige fik Lenet 1503 eller tidligere og havde det endnu den 31te August 1507, men den 15de Februar 1508 kaldes han Lensmand paa Laholm.

Allerede før den Tid var han paa et Tog i Sverrig, hvor Krigen i lang Tid krævede hans Nærværelse, men naar han afstod Holbæk Len, vides ikke nærmere. Han var gift med Anne Rud, en Datter af ovennævnte Jørgen Tud til Vedby.

Peder Nielsen nævnes som Embedsmand paa Holbæk Slot 13de Juni 1512. 15de Juni 1513 fik han Kvittants for at have gjort Regnskab for Lehnets Indtægt og Udgift, fra den Tid af, da han sidst gjorde Regnskab og indtil han overleverede Lenet til Clans Norby. (63)

Claus Norby havde kun Lehnet i kort Tid, da Erik Bille fik det allerede 1513.

Erik Bille Kongens Hofsinde, hvis Forleningsbrev af 27de Juli 1513 findes i Suhms Samlinger, skulde have Lenet uden Afgift i 20 Aar fra Brevets Datum at regne.

Dog skulde han paa sin egen Bekostning lade sætte Spær paa Taarnet, men Kongen vilde levere ham de til dets Istandsættelse fornødne Muursteen og Tagsteen. Af Sognkald i Lehnet skulde han selv have den ene Halvdel og betale Kongen den anden.

Saalænge han var Kongens Hofsinde fritoges han for at holde Borgeleie, men derefter skulde han holde 4 Borgeleie Heste, og endelig skulde han underholde Kongen og hans Folk, naar de kom til Stedet.

Den 14de Januar 1515 fik han Kvittering for Skat og Landhjælp, som han havde opkrævet i Merløse og Tudse Herreder i alt 1345 Mark.

1517 og 1518 fik han Kvittering for opkrævede Udbudspenge. Den 3 die Juli 1517 fik han Brev om at hvis noget tilstødte ham i denne Feide, da maatte hans Hustru Fru Johanne beholde Forleningen et Aar efter hans Død og paa samme Vilkaar som han havde havt den. Han døde 1518 og Enken Johanne Sparre har (64) derfor uden Tvivl beholdt Lenet indtil 1519. Hun blev senere gift med Aage Brahe.

Mærqvard Tymand eller Tidemand til Søbo har maaske faaet Lenet 1519. Den 20de Novbr. 1521 fik han Kvittering for endel Penge som Bønderne i hans Len havde givet for at være frie for Arbeide i Slotsgraven ved Kjøbenhavn, men hvilket Len han havde anfører ikke.

Men den 14de Augus 1527 fik hans Livsbrev paa Holbæk, ”dog saa at han skal holde sig selv fjette med Heste, Harnisk og Svende, og skal han holde Kongen og hans Folk en Nat hvert Aar, naar de drage der igjennem Landet, til Mad, Øl og Hestefoder og bygge og forbedre Slottet” osv.

1532 fik han og flere Befaling at gjøre Indførsel i en Eiendom.

Den 14 Mai 1536 fik han Kvittering for 3000 Mark, som han havde opkrævet i Lenet nemlig 1600 Mark rund Mønt og 1400 Mark Klippinge. Han er rimeligvis død i Slutningen af Aaret 1549, da en ny Lensmand blev udnævnt i Januar 1550, og da hans Ligsten somaorhenslaae? i Klosterkirken, viser at han blev begravet Aalborg Aften (31te April) 1550.

Hans Enke Karen Bølle blev senere gift med Lave Urne, der døde 5. December 1559. Hun selv døde den (65) 15de August 1582, uden at efterlade sig Børn, og blev begravet i St. Knuds Kirke i Odense.

Frants Banner fik Forlening paa Holbæk Slot og Len den 23de Januar 1550. Han skulde deraf aarlig give 100 Jochimsdalere og gjøre Regnskab for den uvisse Indtægt, hvoraf han dog selv maatte beholde Halvdelen, og han skulde, naar det behøvedes, tjene selv fjette med 6 Gerustheste, indenlands paa sin egen og udenlands paa Kongens Bekostning.

Da han noget senere beklagede sig over, at der ingen Skove hørte til Lenet, tillod Kongen den 25de Juni 1551, at han maatte faa fornøden Ildebrændsel samt Olden til Slottets egne hjemmefødte Svin, i Sorninge Skov.

Han havde Lenet indtil Phil. Jak. 1554, da han blev Lensmand paa Kallø og fik den 13de Juli 1555 endelig Kvittering. Peder Bille til Svanholm fik Forleningen efter ham og paa samme Betingelser.

Brevet herom er af 14de April 1554, og Følgebrevet til Bønderne af samme Dato; men han havde kun Lenet et Aar.

Jørgen Valkendorf, Kongens Skjænk, fik 2den Marts 1555 Brev til Bønderne i Holbæk Len, at de nu strax skulde svare til ham, og maa daomtrent ved samme (66) Tid have faaet Forleningsbrev. Men den 24de Januar 1556 fik han et nyt Forleningsbrev paa Slottet og Lenet med Bønder og Tjenere ”som han nu selv i Værge og Forsvar har”, og fra Phil. Jak. 1556 at regne.

Lave Brock fik Lenet den 14de Juni 1560 og havde det i 3 Aar.

Christoffer Pachs eller Pax, der fik Lenet 1563, var indkommen fra Schlesten og hævet i høi Grad under Kong Frederik den Andens Gunst, som han vidste at bevare saalænge Kongen levede.

I Kongens Breve fra 1563 og de følgende Aar benævnes han ”vor Staldmester Christoffer von Festenberg, som kaldes Pax.”

Den 14de Febr. 1563 blev han forlenet med Holbæk Slot og Len, som Lars Brock hidtil havde havt, og paa særdeles gunstige Betingelse. Han skulde nemlig indtil videre have Lenet afgiftsfrit, dog mod at tjene Kongen med 6 Gerustheste naar det forlangtes, indenlands paa sin egen og udenlands paa Kongens Bekostning. – Den 19de Febr. 1564 fik han tillige Strandlenet i Sjælland, som Erik Krabbe, Ridder, sidst havde havt. (Dette Len har vistnok ligget i Merløse Herred ind imod Fjorden). Den 9de

Febr. 1568 fik han Skjøde paa en Gaard i Kjøbenhavn, ved siden af Farveriet. (Denne Gaard (67) Laae ved Siden af den, som senere tilhørte Tyge Brahe og som Chr. Pax's Hustru vilde have kjøbt 1599.

1568, 7de Septbr., fik Christoffer Pax Brev om, at da der manglede Skøde til Holbæk Len, måtte han hvert Aar af Sorø Klosters Skove erholde 300 Læs Brænde, samt til 300 Sviin hvert Oldenaar.

Den 19de Mai 1570 skrev Frederik den Anden til Peder Oxe, at da der paa Gulland laa noget Tømmer, som forleden Aar var lovet Christoffer Pax til Bygningen paa Holbæk Slot, skulde der sørges for, at dette Tømmer snarest muligt blev sendt til Holbæk.

Den 7de Juli 1570 blev han paany forlenet med Holbæk Slot og Len, men fik det nu ”tvit og frit, uden Afgift al sin Livstid”, der tilføies ”at hvis Gud det saa forseeet har, at hans tilkommende Hustru hans Død overlever, da mau hun beholde Slot og Len afgiftsfri saalænge hun er ugift.” Dog skulde Christoffer Pax eller hans Enke af Lehnet stille 4 Gerusthese, indenlands paa deres egen og udenlands paa Kongens Bekostning. Den følgende Dag fik han et Skjøde som det kaldes eller dog snarere et Pantebrev paa Strandlenet i Sjælland. Ved dette Brev gjør Kongen vitterligt, ”at da vor Staldmester, os elskelige, ærlig og velbyrdige Christoffer von Festenberg som kaldes Pax, agter at bosætte sig i Danmark og at tage sig en dansk Jomfru af Adelen til sin (68) Ægtehustru og da Christoffer Pax har bevist og fremdeles skal bevise villig og tro Tjeneste, under og giver Kongen ham Strandlenet i Sjælland, som arvelig Eiendom for sig og Familie, og mod i Krigstid holde Rustning med Hest og Harnisk deraf, som andre Adelige.

Det tilføjes at hvis han dør uden ægte Livsarvinger og hans Hustru overlever ham, da skal hun have Godset paa samme Maade salænge hun er Enke og naar Godset i saa Maade kommer til Kronen igjen, skal Kongen give de tre Tusind Daler, som Chr. Pax nu har Godset i Pant for, og Arvingerne da være pligtige at aftræde det. Hvis Nøden tvinger dertil, maa Chr. Pax ”for sin Person uanset at han ikke har Livsarvinger, sælge og forpante af samme Gods og sig dermed behjælpe, og skal ikke tilregnes hans Arvinger det at betale eller at indfrie, ei heller at komme Dem til nogen Skade, om Godset igjen falder til os eller Kronen”. Brevet var forseglet af Kongen og underskrevet af hele Rigsraadet.

Ved et Brev af 24de December 1570 giver og tilskjøder Kongen sin Staldmester Christoffer Pax to jordegne Bøndergaarde, den ene i Lidemark, den anden i Gunnerød. Den 20de Febr. 1571 blev han forlenet med 3 Gaarde i Vendebo, et Par Huse ved Dynderup og en Enemærke Skov kaldet Skarrit Skov, alt uden Afgift. (69)

Den 5te Januar 1572 fik han Brev om at han aarlig naar ret Tid er, ad gratiam maa bekomme af Sorø Kloster 80 gode, levende Gjedder, 50 gode levende Brasen og af Antvorskov Kloster 30 gode, levende Brasen og 200 levende Aborrer.

Den 10de April 1572 tillader Kongen af Gunst og Naade, at Staldmester Christoffer Pax ”maa lade nedbryde en gammel Kirke, liggende udenfor vort Slot Holbæk, som udi mange Aar har staaet tillukket og øde, saa der udi aldeles ungen Tjeneste har været gjort”, og anvende Steen og Tømmer herfra til derved at forbedre Holbæk Slot.

Den 8de Juni 1572 fik han et Brev, hvorved Kongen giver og tilskjøder ham ”en Gaard, Grund, Have og Eiendom i Holbæk, kaldet Biskopgaarden, hvis Beliggenhed og Størrelse udførligt omtales i

Brevet. Gaarden beboedes ved denne Tid af Cornelius Pedersen, (formodentlig den samme, som er nævnt foran undr 1553)

Den 21de Oktober f. A. fik han Brev om, at han maatte oppebære al den Kongen tilkommende Sognfald i Holbæk og indtil videre selv beholde den alsammen uden Afgift eller Regnskab.

Ved et Brev af 12te December 1573 skænkede Kongen ham alt Inventariet som han modtog da Lauge (70) Beck overleverede ham Holbæk Slot, det være Boskab, Avl, Fæ, Kvæg og alt hvad som helst nævnes kan, saa at intet deraf skulde afleveres til den følgende Lensmand. Den følgende Dag skænkede Kongen ham atter en gammel Kirke til Nedbrydning nemlig den gamle Nikolai Kirke med tilhørende Kirkegaard, som foran er omtalt. Den 16de Januar 1574 fik han Forlening paa noget Gods i Merløse og Tudse Herreder, dog mod en aarlig Afgift og kort efter rimeligvis i Foraaret s. A. fik han et nyt Forleningsbrev paa det samme Gods med Tilladelse til selv at beholde den uvisse Indtægt deraf. Den 6te Juli 1575 fik han Brev om at da han nu har taget en Dansk af Adel og lovet at tjene Kongen tro, saa tager Kongen ham og hans ægte Livsarvinger i Beskyttelse og tilsiger dem de samme Friheder og Rettigheder som andre Adelige i Danmark. (Hans Hustru var Sofie Pedersdatter Galt, en Datter af Peder Ebbesen Galt og Ingeborg Drefeldt.)

Den 7de Juni 1578 fik han Brev om at maatte bebygge nogle Gaardsæder, som laae i Merløse Sogn og hørte til Strandlenet.

Den 16de Juli 1579 fik han Brev om at de 500 gamle Daler, som Kongen havde firstrakt ham med, og som skulde have været betalt til Bartholomæi Dag førstkommende, endnu maatte blive staaende et Aar. Dog (71) skulde de betales tidligere med 6 ugers Opsigelse, hvis Kongen skulde faa nødvendigt Brug for dem. Den 1ste November 1579 gjorde Kongen Mageskifte med Christoffer Pax, der i Anledning heraf atter senere fik sig noget Jordegods udlagt, som det hed at Kongen var bleven ham skyldig.

Den 27de November 1580 fik han Forlening paa Vinderup Len i Sjælland, som han selv havde i Værge dog mod en aarlig Afgift.

Den 7de Mai 1581 gjorde Kongen atter Mageskifte med ham.

Den 23de Juni 1583 fik han Brev om at skulle have den geistlige Jurisdiktion i Holbæk Len og derfor have Kirkegaardene og Præstegaardene i Lenet i Befaling og Forsvar og oppebære Kongens Part og Tiende og Indfæstning.

Kongen havde nemlig fundet for godt, at Lensmændene skulde have den geistlige Jurisdiktion i deres Len som Stiftslensmændene forhen havde havt.

Den 26de Septbr. 1585 fik Chr. Pax Skjøde paa et Stykke af Holbæk Byes Overdrev, fordi Kongen ved sidste Skifte var bleven ham et Stykke Sædeland skyldig og den 7de Septbr. 1587 gjorde Kongen atter Mageskifte med Chr. Pax, som nu skrives til Kindholm. Da et Taarn paa Holbæk Slot trængte til en Hovedreparation, (72) tilbød Christoffer Pax at lade denne foretage paa sin egen Bekostning, naar et Stykke af Muren maatte nedtages, og dette Tilbud blev antaget ved Kongens Brev af 6te September 1587, hvorved det desuden tillodes, at de fornødne Sparretræer maatte hugges i Lenets Skove.

Da Kong Frederik den Anden var død paa Antvorskov 1588 og Liget skulde føres til Roskilde, var Christoffer Pax iblandt dem, der fik Befaling at deltage i den høitidelige Ligprocession.

Hertug Ulrik af Meklenborg ventedes til Danmark i denne Anledning og der blev derfor den 2den Mai 1588 skrevet til Christoffer Pax og flere Herremænd at de skulde møde ved Gjedser den 19de Mai for at modtage Hertugen og ledsage ham til Roskilde. Christoffer Pax's Hustru Sofie Galt var iblandt de Damer, som bleve tilsagt til at ledsage Dronning Sofie fra Slagelse til Roskilde.

Det var i ælde Tider sædvanligt, naar Kongen ventede mange Fremmede, at der blev skrevet til Lensmændene om i den Anledning af forskaffe en Mængde forskellige Gjenstande tillaans. I en saadan Anledning blev der ogsaa den 28de Mai 1596 skrevet til Lensmanden og Borgemester og Raad i Holbæk.

Da Kongen ventede endel Fremmede til Frederiksborg (73) skulde der i Holbæk Len og By tilveiebringes: 30 gode opredte Senge og lige saa mange Dreiels Duge, Tintallerkener, Tinfade og Lystestager som muligt. Alt dette skulde holdes i Beredskab saa at det kunde sendes til Frederiksborg saasnart den derværende Lensmand Jakob Trolle forlangte det. (I den endnu bevarede Koncept staaer, at Brevet er til Christoffer Parsberg og Borgmester og Raad i Holbæk, men Parsberg er formodentlig feilskrevet for Pax.)

Christoffer Pax var iblandt de Herremænd, der bleve tilskrevne om at deltage i Ridderspillet i Anledning af Christian den Fjerdes Kroning 1596, men om han var tilstede derved, vides ikke.

Den 11te Januar 1603 blev der tilstaaet Christoffer Pax aarlig 100 Læs Ved af Holmstrupskov og ligesaa meget af Hallebyore Skov, paa Grund af at Ondløse Skov, hvorfra han forhen havde faaet Brænde, var bleven mageskiftet bort af Kongen.

Som allerede omtalt døde Christoffer Pax den 9de Juni 1608 i en Alder af 97 Aar.

Anders Dresfelberg til Vognstrup fik den 8de Juli 1608 Forlening paa Holbæk og Ilsø Len paa Afgift. (Ilsø er uden tvivl Ingelsø i Kvandløse Sogn, Merløse Herred.) Den 6 Juli 1608 fik Ebbe Munck til Fjellebro, Befalingsmand paa Antvorskov og Peder (74) Basse til Sørup, Befalingsmand paa Roskildegård, Brev om at være tilstede naar afgangne Christoffer Pax Arvinger leverer Holbæk Slot og Len til Anders Dresfelberg og at bese Bygningen, Ladegaarden og Skovene og give Indberetning om dens Tilstand.

Jørgen Daa til Sørslev blev forlenet med Holbæk og Ilsø Len efter afgangne Anders Dresselberg den 2den Mai 1614 (at regne fra 1 ste Mai.)

Han var allerede den 8de Marts 1607 bleven udnævnt til Skibshøvedsmand. Den 20de Marts 1612 fik han Instrux som Admiral over 7 Orlogsskibe, hvormed han skulde begive sig til Elfsborg, for at forhindres de svenske Skibe fra at løbe ud.

Den 3die Juni s. A. befalede Kongen ham at begive sig med 3 Orlogsskibe til Vestersøen, for at holde Strømmene rene for Sørøvere og andre Rigets Fjender. Den 1 ste Mai 1615 gav Kongen en ”Instruktion for Jørgen Daa, Skibshøvedsmand og Embedsmand paa Holbæk, paa den Seilads, som han skal foretage i Vestersøen”.

Ifølge denne skulde han begive sig ud med de to Orlogsskibe Viktor og Jupiter og undersøge om Nogen i Farvandene ved Nordlandene, Vardøhus og Lapland fangede Hvaler og kogte Tran, og hvis

han traf Nogen, som gjorde det, uden dertil at have Kongens Pas, skulde (75) han søge at bemægtige sig Skibe og Ladning og sende dem til Kjøbenhavn.

Den 8 April 1616 fik han en ny Instrux, nemlig som Admiral for 6 Orlogsskibe, med hvilke han skulde begive sig ud i Vestersøen ved Norge, for der at forhindre ulovligt Fiskeri og Sørøveri. Han var Lensmand i Holbæk indtil sin Død, der maa være indtruffen 1618 eller 1619.

Fra Torkild Hansen, Jens Munk. Gyldendal:

I slutningen af april mødtes Jens Munk paa Bremerholm med sin gamle krigskammerat fra Göta-elfven. Kongen havde laant dem sin berømte ”Victor” og en hurtigsejlende pinke, ”Jupiter”, bygget af David Balfour. Jørgen Daa og Jens Munk gik selv om Bord paa den første, mens den sidste blev stillet under kommando af Klavs Povlsen og Johan Sem, der begge havde gode forudsætninger for at deltage i ekspeditionen. Den førstnævnte havde været med, da Jørgen Daa første gang jagede Mendoza, den anden havde aaret før ført ”Jupiter” paa et togt i Vestersøen. I løbet af en uges tid var de to fartøjer forsynet med proviant og ammunition, og den 5. maj gav Jørgen Daa i Herrens navn ordre til at lette anker. De følgende tildragelser er belyst i ikke mindre end tre kildeskrifter. Levnedsskildringen fra 1723 bringer som sædvanlig et fyldigt uddrag af Jens Munks logbøger, og paa Rigsarkivet opbevares Jørgen Daas egenhændige, hidtil udtrykte indberetning til kongen. Derudover har den brave islænder, Jon Olafsson, i sine erindringer nedskrevet de rygter, som han hørte ved sin ankomst til København i efteraaret 1615. Takket være disse tre beretninger kan vi danne os et temmelig nøjagtigt billede af det dramatiske togt.

Kort efter afsejlingen opstod der en kraftig nordenstorm, saa det tog Jørgen Daa fem døgn at slippe forbi Kullen. Det var da kommet udi hans kundskab, siger han, at der ved Færøerne laa nogle sørøvere, som gjorde Hans Majestæts undersaatte stor skade og afbræk med mord og plynderi. Efter at have passeret Skagen satte han derfor kursen mod Nordvest. I farvandet mellem Shetlandsøerne og Færøerne fik de en fiskerbaad i sigte, lagde sig paa siden af den og tvang to af folkene over paa orlogsskibene, for at de kunde lodse dem ind til Suderø. Den 20. maj naaede de Kvalbø hvor Munk gik i land for at skaffe sig underretning om situationen. Det viste sig, at de havde været heldigere, end de turde haabe. Kun 14 dage forinden var der afsejlet to sørøvere fra Kvalbø. Indbyggerne kendte fra bitre erfaringer navnene paa dem begge. Den ene var en englænder ved navn Thomas Tucker. Den anden var Mendoza.

Nu maatte der handles hurtigt. Folkene i Kvalbø havde kun kunnet give Jens Munk ret upræcise oplysninger om sørøvernes videre færd; det hed sig, at Mendoza var sejlet til Nordlandene, mens Tucker havde bemægtiget sig tre fiskerbaade, hvormed han ligeledes var ”løben ad søen”. Allerede næste morgen, da vinden ”var bleven ham god”, begav Jørgen Daa sig under sejl, og i farvandet ved Store Dimon mødte de nogle fiskere, som fortalte, at (209) der skulde ligge to sørøvere i en havn inde paa Strømø. Jørgen Daa kalder i sin indberetning denne havn Wessbindhaffn, mens den i levnedsskildringen hedder Vesper-Havn. Det har utvivlsomt drejet sig om Vestmanhavn paa det sydvestlige Strømø.

Var det Mendoza og Tucker, der intetanende fortsatte deres plyndringer? Jørgen Daa skyndte sig videre. ”og saaledes haver Gud og vinden føjet det, at da jeg kom dertil den 22. maj, havde fribytterne slaaet deres flag ud, admiralen paa den store top og viceadmiralen paa fortoppen, og da ”Jupiter” først

kom ind til dennem, mente de, at de havde et frit skib for haanden, men da jeg saa kom ind med ”Victor” og slog flaget ud, da faldt modet paa dennem.”

Det var Tuckers folk, som havde søgt ly i Vestmanhavn; der laa i alt fem skibe to af dem var sørøvernes, de tre andre var deres priser fra Kvalbø. Over for de danske orlogsskibe havde de ingen chance i den lukkede fjord. Da ”Victor” dukkede op, flugtede 10 irlændere i land med en skibsjolle og trak sig ind paa klippen. Jørgen Daa skikkede 15 musketerer efter dem, men det lykkedes irlænderne at slippe bort til Thorshavn, hvor de siden stjal en fiskerbaad og stak til søs. Resten af sørøverne havde i mellemtiden sat sig til modværge. Jørgen Daa sejlede ”Victor” ganske tæt ind til dem. En enkelt bredside var nok. Kanonerne dræbte tre af deres folk og saarede fire. Det viste sig, at Tucker selv ikke var imellem dem; deres Admiral var en kaptajn Abell, og deres vice-admiral hed Simon Phlitzer. Næste dag blev de bagbundne ført over paa ”Victor”s overdæk, hvor Jørgen Daa og Jens Munk ledede restmødet. 18 personer (ifølge levnedsskildringen var det kun 9) blev frikendt og slap med at lade sig mønstre paa ”Victor”; de kunde godt gøre, at de havde gjort tjeneste hos sørøverne under tvang. Resten blev dømt til døden ved hængning. Jørgen Daa og Jens Munk havde travlt, eksekutionen fandt sted samme aften inde i havnen, hvor der i hast var rejst en galge. Ifølge levnedsskildringen drejede det sig om tretten mænd, mens Jørgen Daa har tallet otte. En murer iblandt dem reddede livet ved at fungere som bøddel.

Knap fjorten dage efter afsejlingen fra Sundet havde Jørgen Daa og Jens Munk erobret deres første bytte. De tre fiskerfartøjer blev frigivet, mens det ene af sørøverskibene med dets røvede kostbarheder blev sendt ned til København. Det andet skulde ledsage ”Victor” og ”Jupiter” paa deres videre togt. De kunde godt have brug for forstærkning. Nu kom turen til Mendoza

Den 27. maj stod Jørgen Daa atter ud fra Vestmanhavn. Befolkningen i Kvalbø havde fortalt, at Mendoza var stukket til Nordlandene, og det er (210) vel ikke usandsynligt, at danskerne ved at tage de rette midler i anvendelse har kunnet faa deres fanger i Vestmanhavn til at supplere oplysningerne, den slags behøver man jo ikke at gaa i detaljer med i en indberetning. I hvert fald satte de kursen mod nordøst, passerede Nordkap og naaede den 12. juni Vardsøhus. Her var der ingen efterretninger om Mendoza, og Jørgen Daa fortsatte sejladsen mod øst. Farvandet var isfri, og to dage senere, da han omtrent var paa højde med øen Kildin, mødte han i aaben sø en skipper fra Flensborg, som ved synet af de hjemlige orlogsskibe satte en baad i vandet for at ro over til dem. Jørgen Daa og Jens Munk modtog skipperen i ”Victor”s agterkastel og lyttede i tavshed til hans korte budskab. Jan Mendoza laa inde ved Kildin.

Det var om formiddagen den 15 juni. Jørgen Daa gav ordre til at øge sejl og stod hurtigt ind mod øen. Ingen sørøverskibe. Folkene i land forklarede dem sammenhængen. Den flensborgske skipper havde talt sandhed, Mendoza havde i to døgn ligget ude paa rheden, men var sejlet bort 6 timer forinden, ifølge levnedsskildringen var det endda kun 3 timer side. Han raadede ov to skibe, selv var han om bord paa en pinke, som han havde taget fra en af Mikkel Vibes skippere og udrustet med 6 kanoner, og desuden ledsagedes han af en jagt, der ligeledes var godt armeret.

Nu havde Jørgen Daa lugtet blod. Paa ny gik han straks under sejl, og i de følgende fem dage afsøgte han systematisk farvandet øst for øen. Priseskibet fra Færøerne lod han blive ved Kildin, mens ”Jupiter” blev sendt ind i Kola-fjorden, og ”Victor” krydsede frem og tilbage langs kysten. Alle eftersøgninger var resultatløse, og den 20. juni rejste der sig en haard storm fra nordvest. De to skibe var efterhaanden kommet helt over til Kaninnæsset ved indsejlingen til Det hvide Hav, hvor Jens

Hvid i sin tid afventede Munks hjemkomst fra den skæbnesvangre sejlads til Kolgujev. Da skete det ud paa eftermiddagen, at udkiggen i ”Victor”s svajende mærsekurv nogle streger til luvart fik to skibe i sigte, der med stormen agterind var i færd med at lænse sydpaa ind i Det hvide Hav. Jørgen Daa var sikker paa, at det drejede sin om sørøverne og optog forfølgelsen, folkene paa ”Victor” og ”Jupiter” fik ordre til at slaa vand paa sejlene, uden hensyn til vindstyrken blev der trukket bonnetter under storsejlene og sat læsejl til kantern, og paa ”Victor” hejste de det røde profos-sejl paa fokkemasten, der tilkendegav, at skibet var ude paa en kongelig straffeekspedition, Saa begyndte den vilde jagt; havet rejste sig omkring de to skibe som bjerge sf grønt med sne paa toppen, deres overdæk laa lige saa skraat som taget paa et hus, nede i læ piskede skandseklædning og tovværk gennem et bælte af sydende skum (211)

Jørgen Daa havde ret, Det var virkelig Mendoza, der laa forude; det viste sig allerede, da de fremmede skibe ved synet af de danske orlogsfartøjer ligeledes begyndte at øge sejl i et forsøg paa at slippe væk, Sidenhen erfarede det, at Mendoza havde været paa vej til Kaninnæset, hvor han havde haft i siden at lægge sig paa lur efter et hollandsk koffardifartøj, der ventedes for hjemgaaende fra Waigatschstrædet. Men danskernes forfølgelse blev ikke langvarig. Klavs Povlsen havde sat flere sejl, end hans fartøj kunde bære, den vaade sejldug stod spændt som buede metalplader i stormen, og kort efter sejlede ”Jupiter” begge master over bord. Med brodsørerne skyllende ind over et kaos af tovværk og sønderflænget Lübeckerlærred laa skibet og rullede som et forsvarsløst bytte for bølgerne. Ifølge levnedsskildrerens fra 1723 fortsatte Jørgen Daa og Jens Munk desuagtet jagten paa sørøverne, det lyder ikke troværdigt, selv siger Jørgen Daa da ogsaa det modsatte: ”Udimidlertid haver ”Jupiter” sejlet begge sine stænger og sin ene top overbord, saa han laa aldeles redningsløs, og desimidlertid kom os en taage og mørkt vejr paa, saa derfor haver jeg begivet mig tilbage til ”Jupiter” igen, da jeg ikke turde sejle fra Hans Majestæts skib, thi jeg var befrygtendes, at det kunde komme noget andet til.”

Det har kostet Jørgen Daa Dyrt at give de ordre til stagvending, men der var ikke andet at gøre. Ude i regn tykningen forsvandt de fremmede skibe, Mendoza var undsluppet. Men allerede samme nat lykkedes det ”Jupiter”s mandskab trods regnen, stormen og den oprørte sø at udbedre de værste af skaderne og rejse en nødrig. ”Om morgenen,” siger Jørgen Daa, ”da solen stod udi nordost, kom der en hollænder og biede mig ind og gav mig kundskab om at fribytteren med sin pinke var enten ved de tre ejlænder eller Crytz eiland.” Da ”Jupiter” atter var nogenlunde manøvredygtig, tog Jørgen Daa afsked med kaptajn Povlsen og satte kurs mod de angivne positioner. Faa timer senere observerede hans udkig paa ny to mærsejl i havhorisonten.

Denne gang opgav Mendoza at flygte. Han saa, at forfølgerne kun havde det ene af deres skibe tilbage, og lagde sig rede til at optage kampen under de for ham gunstigste betingelse. ”Men da er jeg kommet hannem an med ”Victor” og kommet saa nær, at jeg haver faaet hannem under stykkerne,” siger Jørgen Daa. Det var dog Mendoza, der affyrede de første kanonskud, og samtidig lod han sin jagt løbe til luvart for ”Victor”, saa han blev i stand til at beskyde danskerne fra to sider. Skumsprøjtet fra kanonkuglernes nedslag i vandet fløj op i højde med skibenes mærsekurve; der var et rent lykketræf, om kuglerne ramte, skibenes bevægelser i den haarde sø gjorde det umuligt at tage ordentligt sigte. Bøsseskytterne havde (212) større chancer. ”Mendoza havde et godt muskettei og vidste vel at dreje og vende sit skib”. staar der i levnedsskildringen, og Olafsson har en anekdote, der fortæller, hvorledes sørøveren lod de danske kanonkugler, der ramte hans skib, bære ned i sin kahyt, forat han kunde bedømme deres størrelse: Sørøverne havde nemlig en dansk kahytsdreng, og Mendoza spurgte

ham, om han troede, at hans landsmænd, de danske havde endnu større kanoner ombord. Drengen svarede, at det troede han; han kendte godt deres skik først at affyre de mindre kanoner og dernæst de store. Denne dreng ønskede nemlig dem alle ad helvede til”, siger den brave Olafsson.

Kampen endte i Mendoza favør. ”Victor” havde til sidst faaet sit store mærssejl saa ødelagt, at Jørgen Daa maatte trække fartøjet tilbage for at udbedre skaderne. Ogsaa Mendozas skibe har dog paa dette tidspunkt været ilde tilredt, for de optog ikke forfølgelsen, men blev liggende paa kampstedet. Det tog folkene paa ”Victor” syn timer at reparere den sønderskudte rig, men netop da arbejdet nærmede sig sin afslutning, lød der en glædelig melding fra mærsekurven. Humpende hen over bølgerne med den trekvarte nødrig flyvende i vinde kom ”Jupiter” nu sejlene med kursen lige mod Mendoza.

Jørgen Daa fik omgaaende ”Victor” under sejl igen, og fra hver sin side styrede danskerne ind paa fjenden, ”Og der er jeg blevet hannem for stærk med sejls og alting”, siger han i indberetningen, ”Victor” affyrede to bredsider, denne gang lykkedes det endelig at ramme Mendozas pinke under vandlinjen, sørøverne om bord paa hans jagt opdagede, at han var i nød og saa deres snit til at slippe væk; Mendoza selv havde ingen anden udvej end at søge mod land og sætte skibet paa grund, før det sank. Han begyndte at hive kostbare klæder og kister udenbords, og Jon Olafsson mener med sin udviklede sans for dramatiske begivenheder, at det var en krigslist: Sørøverne kastede sine kostbarheder over bord, for at de efterfølgende skibe skulde forsinkes i forsøg paa at bjærge dem. Jørgen Daa og levnedsskildreren er begge mere saglige: Mendoza kastede de kostbare klædningsstykker udenbords, for at udefra kunde stoppe lækken i skibssiden, og de tunge kister blev ikke ofret som lokkemad, men i et forsøg paa at gøre skuden lettere og faa hullet over vandlinjen.

Endnu var kampen dog ikke afgjort. Et velrettet kanonskud fra den flygtende Mendoza ramte ”Victor”s bovline, saa stormærsejlet paa ny blev (214) revet ned med raa og det hele. Danskerne naaede lige til svar at gennemhulle Mendozas bovenblinde, men så løb sørøveren fra dem og holdt plat for vinden ind mod Kaninnæset. Hans skib var nu saa fyldt med vand, at ”Jupiter” trods sin nødrig ikke havde svært ved at følge efter ham. Imens fik mandskabet paa ”Victor” for anden gang udskiftet tovværket og halet raaen til vejrs. Det lykkedes Mendoza at sætte sin pinke paa grund i en stille vig under Kaninnæset, men da vigen var for lavvandet, maatte danskerne opgive at komme på skudhold af ham og lod ankeret falde paa 4 favne. Om aftenen udbrød der en ny nordvesten-storm med hagl og sne, den varede hele den følgende dag og tvang Jørgen Daa til vaabehvile. Folkene havde nok at gøre med at lægge ekstra ankerkættinger ud for at redde skibene fra at gaa til grunde i den brølende brænding.

Da stormen lagde sig, vajede det røde flag stadig fra stortoppen paa det grundstødte sørøverskiv. Mendoza havde ikke opgivet kampen, han laa uden de danske kanoners rækkevidde og havde udnyttet pausen til at gaa i land og bygge en skanse paa bakketop, hvorfra hans folk kunde bestryge stranden og dække det havarerede skib. Dagen før Sankthans sendte Jørgen Daa en jolle med to mand i land for at opfordre ham til at overgive sig. Olafsson siger, at det drejer sig om Jørgen Daas tjener ved navn Morten og en bøsseskytte, der hed Gotschalk. Mendoza lod Morten og Gotschalk traktere paa det bedste med øl og mad; derfor fortsætter Olafsson, dvælede de vel længe hos ham, hvorover admiralen blev saa ærgerlig, at de nær var blevet straffet, da de omsider vendte tilbage. De to madglade parlamentærer meddelte, at Mendoza havde i sinde at kæmpe til sidste mand, dog vilde han gerne gaa om bord paa ”Victor” og forhandle med Jørgen Daa, hvis danskeren først sendte ham sin løjtnant som gidsel, ubevæbnet og uden ledsager. Jørgen Daa gik ind paa Mendozas tilbud.

Jens Munk havde ikke noget imod at tage af sted.

Det var Sankthansaften, man stod overfor en af de faa nætter paa aaret, hvor den røde midnatssol end ikke strejfer horisonten i nord, men bøjer af paa sin bane, som om den pludselig fortryder den retning, den har valgt, og i stedet holder sig svævende i lange overvejelser, der omsider ender med, at den giver sig til at stige paa himlen igen. Paa de danske orlogsskibe stod folkene og saa Jens Munk blive roet ind mod kysten. Det var saa stille, at man kunde høre lyden af Olufs rolige aaretag hele vejen ind. Til sidst naaede de stranden, Oluf lagde jollen for anker af hensyn til tidevandet og satte sig til at vente. Jens Munk kravlede i land. Lidt efter saa folkene om bord med en følelse af beklemthed deres lille løjtnant forsvinde op mellem de stene bakker, ene og ubevæbnet. (215)

Det var et farligt skridt, Jørgen Daa havde taget i haab om at undgaa den endelige kamp. Risikoen var iøjenfaldende, gevinsten tvivlsom. Resultatet bliver da ogsaa, som man kunde forudse: Mendoza kommer ikke om bord. Inde ved Stranden ligger skibsjollen, Oluf venter forgæves, der gaar time efter time, og det bliver ebbe, stenene paa havbunden ligner sæler, der en efter en sikker den vaade snude og af vandet, jollen vælter om paa siden som en kvie, der lægger sig til at sove. Jens Munk er Ude paa ”Victor” og ”Jupiter” staar folkene og ser bekymret ind over det øde landskab. Mendoza er udeblevet, men det er ikke det værste. Heller ikke deres lille løjtnant kommer til syne derinde. Da rorgængerens ved vagtskiftet vender timeglasset og midnatssolen nøjagtig samtidig ender sine overvejelser og begynder at stige paa himlen igen, staar sammenhængende klar for alle om bord. De er gaaet i en fælde. Jens Munk er Mendozas fange. (216)

Jam Mendoza havde ikke kløer i stedet for negle. hans læber udspyede ikke flammende ild og svovl, og der groede ingen jernpigge ud af hans albuer, men ellers lignede han godt nok den forestilling, men havde dannet sig om ham fra Nordkap til Vestmanøerne. I en aarække havde han levet af plyndringer og slavehandel, og han viste fra sin rige erfaring, at man fører ligesaa godt krig med følelser som med kartover. Hans foretrukne middel var at tage gidsler og true med at underkaste dem totur, saa gik resten som regel af sig selv.

Da denne mand Sankthansaften i aaret 1615 saa danskernes næstkommanderende dukke op mellem bakkerne paa Kaninnæsset og med faste skridt begive sig ind bag hans skanser, alene og ubevæbnet, som det var aftalt, havde han derfor svært ved at styre sin munterhed. Den endelige krigslist var lykkedes, den gode Jørgen Daa var gaaet paa limpinden. Mendoza havde naturligvis ikke et øjeblik haft til hensigt at sejle ud til ”Victor”, som han havde forklaret det for Morten og Gotschalk, da de to fæhoveder sad mætte og tilfredse ved hans bord med et krus skummende Rostocker øl i nærerne. Endnu mindre havde han da i sinde at lade et saa værdifuldt gidsel som Jens Munk vende tilbage, naar han først een gang havde faaet det i sin magt. Han meddelte ham smilende, at hvis Jørgen Daa vilde have sin løjtnant igen med pæne negle og uden alt for mange radbrækkede lemmer, maatte han bekvemme sig til at lade ham, Mendoza, sejle bort med sit skib, sine kostbargeder og alle sine folk.

Jens Munk svarede ham med et skuldertræk. Han havde fulgt Jørgen Daas anmodning og var roet i land, ligesom han engang for mange aar siden havde givet efter for Miguel Duez og var svømmet ud til de hollandske skibe foran Bahia, velvidende hvilke følger hans handling kunde faa for ham selv. Aftalen mellem ham og Jørgen Daa gik ud paa, at dersom han ikke vendte tilbage, skulde vennen affyre et kanonskud fra ”Victor” som tegn paa, at han vilde gaa i land med sine bøsseskytter. Men mens Jens Munk tilbragte natten i sørøernes lejr, uden at stilheden udenfor blev afbrudt af andet end

lomviernes skrig nede over havstokken, havde han rig lejlighed til at gennemgaa de mange svage punkter i denne aftale.

Jørgen Daa havde kun alt for gode grunde til at forhale sin beslutning om at gaa til angreb. For det første var det ingenlunde givet, at han med en landsætning vilde redde sin Løjtnant. Sørøverne vilde under alle omstændigheder have rigelig tid til at ombringe deres gidsel. For det andet har stillingen næppe heller rent talmæssigt været i danskernes favør. Kombinerer man tallene fra levnedsskildringen og Jørgen Daas indberetning, ses det, at Mendoza ogsaa efter tabet af sin jagt raadede over en anelig styrke. Jens Munk har under sit ophold bag fjenden skandser kunnet forvisse sig om, at sørøverne udgjorde mindst 80 mand, og det er ikke sandsynligt, at den samlede besætning paa ”Victor” og ”Jupiter” i væsentlig grad overstreg dette antal. ”Victor” var under Kalmarkrigen bemannet med 70 mand, men dengang var kongen selv om bord. Besætningen paa ”Jupiter” har ikke været større end en snes mand. I Vestmanhavn havde Jørgen Daa mønstret nogle af Tuckers folk, men man kan gaa ud fra, at et nogenlunde tilsvarende antal var efterladt paa Kildin sammen med det opbragte sørverskib. Endelig vidste Jørgen Daa, sig Olafsson ”at han havde alt for uøvede krigsfolk, og desuden mange ombord, som ikke var gode skytter”. Meningen er nok, at de to skibe hovedsageligt var bemannet med søfolk fra Bremerholm, mens antallet af soldater var ringe. Den danske styrke var ikke tilstrækkelig, og heri laa vel ogsaa den egentlige aarsag til, at Jørgen Daa og Jens Munk havde sat saa meget paa spil for at opnaa en overgivelse gennem forhandling.

Saaen var situationen, da det blev Sankthansdag, og solen atter bestemte sig til at kravle op over nordhimlen. Alting var stille, bag skanserne laa Mendozas folk med deres musketter, midtvejs nede paa stranden sad Oluf og ventede ved den væltede skibsjolle, lidt længere ude stod sørøvernes pinke fast paa grunden, og helt uden, hvor det blanke vand blev rifler og mørkeblaat, svajede de danske orlogsskibe for deres ankerline.

Saa genlød bakkerne af et kanonskud.

Lomvierne lettede skrigende fra stranden. Der kom kun det ene skud med det var nok, Jen Munk genkendte den største af kartoverne paa ”Victor”. Jørgen Daa havde overvundet sine betænkelighed, nu maatte det briste eller bære.

I den haandskrevne indberetning, der opbevares i Rigsarkivet, skildrer danskernes admiral den virkning, kanonskuddet havde i Jan Mendozas lejr, stykke af. Da sagde min løjtnant til dem, at lader i mig ikke passere ret og afsnittet har betydning, fordi vi her staar over for den autentiske replik, der er overleveret fra den faameldte Jens Munk. Jørgen Daa skriver;

”Imidlertid blev min løjtnant noget længe derinde, og saa fyrede jeg et (218) nu, da bliver her et gæstebud ud af det, og det bliver med det bedste.”

Bemærkningen er med sit uimponerede lune karakteristisk for Munk. Han har kunnet give de jævne ord en autoritet, som ikke var til at tage fejl af, for det lykkedes ham at vende situationen og skræmme Mendoza. Sørøveren gik ind paa at frigive ham, hvis han vilde meddele Jørgen Daa betingelserne for en vaabenhvile. Det løfte kunde Munk roligt afgive. Mens Oluf slæbte skibsjollen ud til vandet, slubrede han bagefter i søstøvlerne, kravlede saa om bord og lod sig ro tilbage til ”Victor”. Under den efterfølgende raadslagning redegjorde han for sørøvernes betingelser: Mendoza forlangte, at de skulde lade hans skib blive liggende i fred, indtil han, naar springfloden vendte tilbage, kunde bringe

det flot. Derefter vilde han sammen med danskerne løbe til Kildin, hvor han og hans folk skulde have frit lejde. Hvis Jørgen Daa ikke vilde gaa med til dette, vilde han kæmpe til sidste mand.

Selv om Mendozas nye betingelser sikrede danskerne hans skib og øvrige bytte, var de uantagelige for Jørgen Daa. Det var Mendoza selv, ikke blot hans røvergods, de ifølge kongens instruks skulde have fat 1. Raadslagningen endte da ogsaa med en afvisning af hans forlag. Der var ingen anden udvej end at forsøge et angreb.

Jørgen Daa har som nævnt kun lige soldater nok. Dertil kommer, at ”Victor”s kanoner ikke kan bringes i anvendelse. Mendoza har sørget for at lægge sin skanse uden for deres rækkevidde, og paa grund af skibets dybtgaaende og den svagt skraanende havbund er det ikke muligt at bringe det nærmere land. Jørgen Daa gaar derfor over paa det mindre ”Jupiter”, som det lykkes at føre ind paa 3 favne, saa at dets kanoner bliver i stand til at yde nogenlunde dækning for landsætningsstyrken.

Tropperne skal ledes af Jens Munk. Opgaven er den samme som i sin tid foran Kjerlingbjerget og Billingen: Fjenden skal stormes og fordrives fra sin skanse paa bakketoppen, der bagefter skal danne udgangspunktet for det endelige angreb. Under sot delvis ufrivillige ophold i land har Munk kunne sætte sig ind i forholdene, hans planer er rede, og ud paa formiddagen samler han sine styrker paa stranden under trompetklang og trommehvirvler. Det er Sankthansdag 1615, afgørelsens øjeblik er inde.

Det er Jon Plafsson, der nævner trommerne, men det har nok ikke været tid til større musiknumre. Stranden ligger under tæt ild fra Mendozas bøsseskytter, og i samme øjeblik danskerne springer i land, maa de løbe hen og kaste sig til jorden ved foden af bakken, hvor terrænets stærke krumning yder dem dækning for fjendens kugler. Det er herfra Munk giver ordre til stormløbet. Men før de naaer op til Mendozas skanse, maa de forcere (219) endnu en hindring i form af en snedrive, der i vinterens løb har lejret sig midt paa bakken, og som endnu ikke er smeltet væd. Driven har virket som en moderne pigtraadsspærring, stikkende i sne til midten af liver bliver flere danske bøsseskytter et let offer for Mendozas folk. Alligevel lykkes det Jens Munk at faa størstedelen af sine mænd gennem forhindringen og op paa toppen af bakken, hvor de hopper ned i Mendozas løbegrave. der opstaar et voldsomt haandgemæng mand mod mand, men danskerne er i overtal, ved synet af de fremstormende matroser, hvoraf flere nu har kastet musketterne fra sig for at erstatte dem med deres lange skibsknive, har Mendoza og størsteparten af hans folk taget flugten, i løbet af kort tid er Jens Munk over skansen. Mens sørøverne trækker sig tilbage til deres grundstødte skib, fordeler han deres efterladte skovle og hakker mellem sine matroser, der i største hast gaar i lag med at udbygge skansen ned mod sørøverskibet, hvor den hidtil ifølge sagens natur ydede dækning.

Hernede har Mendoza i mellemtiden faaet samling paa sone splittede styrker og søger nu at rette skibets kanoner ind med henblik paa et bombardement af skansen i land. Men Mikkel Vibes pinke er ikke noget orlogsskib, de seks kanoner er alle anbragt paa overdækket. og da danskerne har faaet dem nye skanse færdig, er det dem en let sag med deres musketter at holde sørøverne væk fra deres kanoner. Samtidig lykkes det Jørgen Daa, der fra ”Jupiter” har fulgt slagets gang, at faa to af skibets kanoner ind paa stranden, hvorfra de nu indledes en systematisk beskydning af Mendozas skib.

Sørøverne er nu kommet under dobbelt ild, han er praktisk talt ude af stand til at yde nogværg, og da hans fartøj staar paa grund med meget lavt vand om kølen, er faren for, at danskerne skal syde det i brud, overhængende. Til sidst maa han overvinde sig og sende sin skipper, Walther Brahe, i land

med tilbud on forhandling. Ifølge levnedsskildringen er det Jens Munk, der modtager Brahe paa den nylig erobrede bakketop. Deres samtale bliver ikke langvarig. Jens Munk har erindret sig hr. Brahes munterhed, da han selv kun faa timer forinden befandt siog i sørøvernes hænder; nu afslaar han kort det fremsatte tilbud, hverken han eller skipperen er bemyndiget til at forhandle, Mendoza maa i egen person henvende sig til hans majestæts admiral, Jørgen Daa. Da Walther Brahe er naaet tilbage til skibet med denne besked, genoptager danskerne bombardementet, men denne gang bliver skydningen ganske kortvarig. Faa minutter efter, at Brahe er kommet om bord, glider det røde flag ned fra skibets stoptop, under hylende jubel ser folkene inde paa skansen og ude paa ”Jupiter og ”Victor” sørøverne sætte en baad i vandet og sejle ud til Jørgen Daa. (220) kampen er forbi.

Slut - Torkild Hansen citat fra Jens munk

Den 31. Oktober 1621 fik nemlig Knud Gabriel Kvittants paa Holbæk Slot paa afgangne Jørgen Daaes Arvings Vegne, for tiden fra 1ste Mai til 1ste Mai 1619, da Eiler Urne havde faaet Lenet efter at Jørgen Daa var død.

Eiler Urne til Aasmarke havde Holbæk Len fra 1 ste Mai til 1619 til 1 ste Mai 1620. Han fik endelig Kvittants derfor 23de Decemb. 1620, da han var bleven Embedsmand over Bradsbjerggaards Len i Norge.

Alexander Rabe von Popenheim til Libenow blev Lensmand i Holbæk 1ste Mai 1620. Forleningsbrevet er af 23de Marts 1620 og samme Dag fik Peder Basse og Axel Urne Brev om at overlevere Holbæk Slot til ham.

Den 30te April 1622 blev han paany forlenet med Holbæk Slot og Ilsø Lene, paa Afgift. I en Skrivelse til ham af 8te Mai 1624 hedder det, at Kongen erfarer (76) af hans Brev, at der til Holbæk ligger 102 hele og halve Bøndergaarde og Boel, samt 83 Gadehuse, hvorfor det befales ham først deraf at udtage Folk til at drive Avlen med, og af de øvrige Gadehusmænd at tage Arbeidspenge, nemlig en ny Daler af hver.

Den 2den Marts 1625 skrev han til Kongen angaaende Slottes Bygninger. Han erklærer, at med Undtagelse af Bryggerhuset ere de meget forfaldne og at det samme gjælder Husene paa Ladegaarden, saa at man for Livsfares Skyld let kan holde Huus paa Slottet, ”thi nylig er et Stykke af det ene Stenhuus faldet ned og har gjort stor Skade paa Bryggerhuset i den store Storm i Vinter blæste den store Kornlade om. ligesom den eller gjorde Skade paa Slottet.” Han har hidtil brugt alle Slags Midler for at holde de gamle Huse vedlige, men det er ikke bevendt uden de blive helt afbrudte og paany opbyggede, hvilket kun kan skee med stor Bekostning og i denne Tid vil falde Bønderne meget besværligt, hvorfor han ansøger Kongen om at maatte residere paa sin egen Gaard her i Sjælland, som kun er en lille Dagsreise fra Slottet.

Han al indfinde sig der saa ofte det behøves, og Kongens Tjeneste skal intet lide derved.

Det Ansøgte blev bevilget den 27de April 1625, dog paa den Betingelse, at han ikke maatte forsømme (77) Kongens Tjeneste, og skulde holde Ladegaarden ved Magt efterdi han selv nød Avlen.

Hans egen Gaard, som han vilde bo paa, var Snedinge, der ligger ved Sjællands Sydkyst, mellem Skjelskør og Nestved. Den 15de April 1626 blev der skrevet til ham, at da der ved Strandsiden i hans Len havde været nogle ude med Baade for at lodde, skulde han ved Fiskerne forhøre den Sags Leilighed og for øvrigt have Indseende med, at sligt ikke skete oftere. Han havde Lenet til 1ste Mai 1627 og døde paa Snedinge 1631.

Mogens Pax til Torup, en Søn af den foran omtalte Christoffer Pax, fik Lenet efter Alexander Rabe. Han havde fra 1617 til 1637 været Lensmand paa Roskildegård, hvorfor han fik Kvittants den 14de December 1632.

Ved et Brev af 4de Februar 1627 blev han forlene med Holbæk og Ilsø Len indtil videre og mod en vis aarlig Afgift (at regne fra 1ste Mai.)

Den 2den August 1630 overlod Kongen han, med Bevilling af Borgmester ig Raad i Holbæk, et Stykke Jord til Eiendom ved Draffnerup Skov.

Mogens Pax døde den 20de Novbr. 1642, med Arvingerne beholdt Lenet indtil 1ste Mai 1643, hvilket sees (78) af den endelige Kvittants for Lenet, som hans Søn Christoffer Pax til Stensballegaard fik den 15de Novbr. 1648. Biskop Jesper Brochmands Ligprædiken over Mogens Pax er trykt i Kjøbenhavn 1643.

Flemming Ulfeld til Orebygaard og Gunderslevholm fik Forleningsbrev paa Holbæk og Ilsø Len d. 25de April 1643.

Den 7de Oktober 1647 fik han Bestalling som Major til Hest i Sjælland med en aarlig Løn af 800 Rd. Han fik begge Lenene paany den 5te August 1648, han havde dem indtil 1651, og fik Kvittants den 22de Juli s. A.

Oluf Brokkenhus til Hjulebjerg var sidstnævntes Efterfølger.

Den 30te Februar 1651 fik nemlig Frederik Parsberg og Tønne Juel Brev om at levere Holbæk Slot til Oluf Brokkenhus.

Den 19de Marts 1652 fik sidstnævnte Befaling at forunde Christen Thomsen Borger i Holbæk, et Stykke Strandjord paa Slottets Grund næst ved hans Bolig, til Pant efter uvillige Mænds Taxation, hvilken Jord godtskal kunne undværes fra Slottet og af Oluf Brokkenhuses Formand har været forundt ham til Fæste. Den 20de Marts 165? udstedte Lensmanden Oluf (79) Brokkenhus med kongelig Tilladelse Skjøde til Erik Pedersen Bagger Borger i Holbæk, paa et daarligt Stykke Jord under Slotsbanken ud til Stranden, dog skulde sidstnævnte holde en Rende aaben, som gik derigjennem og var Skjel mellem Merløse og Tudse Herreder. (Som alt anført vare Oluf Brokkenhuses og hans Hustru Karen Ulfeldts Navne og Vaaben anbragte paa Prædikestolen i Klosterkirken.)

Jørgen Seefeld til Visborggaard fik Lenet paa Afgift ved Brev af 28de Juli 1653 og havde det indtil 1657.

(At hans og hans to Hustruers Navne og Vaabener saaes paa et Pulpitur i Klosterkirken, er alt omtalt.

Erik Banner til Bostrup blev den 12te April 1657 forlenet med Holbæk og Ilsø Lene (fra 1. Mai at regne) og var vistnok den sidste Lensmand her, da Slottet blev ødelagt i Krigen med Sverrig 1658 – 60, hvorefter Jorderne til forskellige Tider bleve udstykkede og bortsolgte.

I Maanedsskriftet Minerva for Oktober 1787 har Kammeraad og Amtsforvalter With meddelt en Beskrivelse af Holbæk Slots Ruiner saaledes som de endnu dengang forefandtes, og hertil er føiet en lille Grundtegnung (80) af Slottets Kjælderetage, eller rettere den nordvestlige Del deraf.

Denne korte Beskrivelse ville vi her meddele, den er følgende:

I Aaret 1783 blev jeg ved Arvefæste den 28de Januar udstedt af Stamhuset Eriksholms Eier Hr. Etatsraad og Landsdommer Brink Seidelin, Eier af en Strækning Land, fri Hovedgaards Taxt, af Holbæk Slots Ladegaards Jorder, som efter geometrisk Opmaaling beløber 19 Td. Ld. Ager og Eng, efter at jeg i nogle Aar tilforn havde havt omtrent 12 Td. i Fæste deraf paa Livstid. I denne Strækning, som ligger vesten for Holbæk Strandport, befandtes at ligge det gamle Slots Voldsted, som var en udformet og i Overfladen især uregulær Bakke med dybe Grave til alle Sider, omtrent 200 Skridt fra bemeldte Strandport, og hvorfra var en herlig Udsigt, særdeles over Holbækfjorden, ad Bramsnæs Ourø Seilløb, Horns Herred, Tudsens, saa og indværts vesten ud ad Landet.

Dette foranledigede mig til, sidst i Aaret 1784 med egne Folk at lade planere den nordvestlige Overdeel af Bakken mod Stranden, omtrent 4 – 500 Kv – Al., og kom derved til at støde paa en uformodentlig regulær gammel Hjørnemuur i N. V.

Denne blev funderet i Længde 32 a 36, og i Dybde 3 Alen, til begge Sider, nemlig Øst og Syd, uden derved at finde Grundstene; ligesom og indvendig i det S. V. Hjørne 6 Alen dybt, indtil et forefundet rødt Flisegulv. Vinteren sidst i December 1784 afbrød da Arbeidet. Mit Forsæt var, om Foraaret dernæst at lade kontinuere med videre Eftersøgning; men adskillige mellemløbende Hindringer afværgede saadant, og neppe endnu havde der været begyndt, om ikke den høist ynkelige Søgning af fattige Husmænd fra Landet, som i den dyre Tid ledte efter Arbeide, men intet kunde faae, havde bevæget mig til at lade begynde ved 4 Husmænd, nemlig paa en anden og den V. Side, midt for Muren, og til en Dybde af 5 – 6 Alen paa nogle Steder og hvorved disse 4 og nok 3 til antagne Husmænd, formedelst den afvigte milde Vinter fra den 31te Okt. til den 8de Marts 1787, ved forskellige Akkorder have fortjent c. 100 Rd., da al Murgrund udvendig saavel som indvendig er ført i Graven til alle Sider, og hvorved en jævn Overflade, 91 Alen lang i N. og S., og 63 Alen bred i Ø. og V., samt en 8 Alen bred Kjørevei over Graven i S. indtil Vænget er tilveiebragt, og hvorved alle (?) Slottets Kjældere som bestaa af 4, saaledes som min hoslagte ufuldkomne frie Haandtegnung udviser, ere blottede og (81) rensede, saa at Muren, som overalt bestaaer af gamle Munkesten, nu staaer til Syne, fra 4 til 11 Alen fra Grunden indvendig, og er 10 Kvarteer tyk, fyldt i Midten med Kampesten i Kalk, ligesom og Skillerumsmure 22 Tommer tykke uden Mellemfyldning.

Som mærkværdigt, følger en gammel Tradition om Slottets Begivenheder i de ældste Tider, at nemlig et fornemme Fruentimmer for Synd imod det sjette Bud skal have været levende indmuret heri, fandtes i den største Kjælder, som har et Rum af 294 ^q Alen, en hvælvet Indbygning af stærkt Grundmuur, 3 Alen 19 Tom. lang og 3 Alen 10 Tom. bred, 4 Alen høi under dens Bue, med en ligesaa stærk Formur, dog kjendelig af senere Arbeide, i hvilken var et Kvarters Indgangshul, 1 Alen fra Gulvet, men Buen eller Gevæksten foran oventil brækket, og i hvis Grund fandtes to meget svære Hængsler og tvende Murstabler.

Hullet selv, som rigtignok synes at være brugt som et Slotsfængsel, var ellers næsten fyldt med Jordgrund og Steen, ligesom alle Kjælderne for Resten. Udenfor fandtes nogle Menneskeben og en

Hovedskal, som af Dr. og Landfysikus Høeg er kjendt at være enten af et Fruentimmer eller en ung Dreng.

En anden Tradition om gamle Mærkværdigheder (83) var denne: at fra dette Slot har gaaet en Løngang under Jorden op til Kirken og Raadstuen, som sammenbyggt ligger omtrent 1000 Skridt S. O. herfra, og som i de ældre Tider har været en Munkecellen, hvilket kan sluttet af en Mursten, som jeg eier og ved Raadstuens Reparation for nogle Aar siden er funden mellem der nedbrækkede, og hvorpaa staaer indskrevet førend Stenen er brændt, saavidt samme er læselig.

habitus nouissimus (herimellem
noget ulæseligt) sinus tria predi
cator suit hic.

Men ved paa det nøieste at efterlede denne Længang har man ikke kunnet komme efter nogen Nedgang, uagtet jeg paa adskillige Steder, hvor der indvendig i Kjælderne gaves Anledning til at formode sligt, har ladet grave.

Imellem de ved Udplaneringen og Opkastningen af Kjælderne fundne gamle Sager er intet særdeles mærkværdigt.

Tvende gamle Sølvmonter af Størrelse som en 15 pz, hvoraf paa den ene staaer Rudolf Aar 604, og paa den anden sees den keiserlige flakte Ørn, Mathias Aar 614 (men hvoraf Tusindtallet efter de Tiders Møntmaade er udeladt), ere fundne i den faste Jordvold udenfor Muren.

Et lidet Hoved af et udenlandsk Dyr med to smaa Horn og derved et Stykke Fløielsbaand paa en Fingers Længde, nogle store Kobberhaner, som til store Viinpiber, og ellers ubetydelige Ting fandtes paa Bunden af Kjælderne, ligesom og i den ene af disse, som har været hvælvet med 4 Hjørnevinduer, endel Trækul, som lader formode, at i sin Tid har været Brand i Bygningen, da de fandtes i hele Lag mellem Gruset.

Denne sidstnævnte Kjælder, som indvendig havde et Rum af c. 120 ^q Alen, og Gulvet belagt med røde Fliser, har jeg ladet tilfylde, efter at Gulv og saamange indvendige Mursten, som kunde faaes, vare tagne i Behold.

Ved denne Kjælders Opfyldning erholdt jeg en regulær Plads rundt om de nu staaende Kjældermure, som jeg er i Færd med at lade afbrække, alle efter et Murskifte, indtil Bjælkehullerne, og hvorved Murene overalt indvendig blive 4 Alen høie, men udvendig kun $\frac{3}{4}$ Alen.

Skillerumsmurene, som endnu inddele 3 Kjældere, hvoraf den største er 24 Alen lang og 12½ Alen bred, en mindre 6½ Alen lang og 6 Alen bred og en tredje (85) 6 Alen lang og bred, agter jeg saasnart muligt, tilligemed Arrestgevælvten at nedtage, for at benytte mig af disse meget skønne store Sten, som ere 10½ Tommer lange, 5 T. brede og 3 T. tykke, og hvoraf hele og halve kan regnes til 20,000 i Behold, og som for endel skal gjengjælde mine Udgifter.

Brugen af de Mure, som blive staaende, er endnu ubestemt.

Af levende Folk ere ingen i Holbæk, som kan erindre sig noget om Holbæks gamle Slot; men vel, at for omtrent 60 Aar siden, ved siden af disse Mure har staaet et Vaaningshus for en Hollænderi-Forpagter, som der har boet; saa at ingen almindelig bekjendt Efterretning haves derom, uden den i danske Atlas Tom. 2, p. 384, at det, nemlig Aar 1320, har været beboet af den landflygtige Konge

Borger af Sverrig, tilligemed hans Dronning Margaretha, Kong Erik Glippings Datter, og derefter i samme Seculo af Hertug Knud Pors, som havde Slottet og Amtet i Forlening.

Saavidt Beskrivelsen fra 1787. Hertil kan endnu bemærkes, at i Aaret 1818 har den daværende Eier af Holbæk Slotsmølle, H. F. Bang, til Museet for nordiske Oldsager indsendt en Metalfigur, der paa flere Steder er gjennemboret og hvoraf det ene Been og den ene (86) Arm er afbrudt. Hermed fulgte en forrustet Klinge, fundet i en Brønd, og en Messing Skuepenge over Gustav Adolf.

Holbæk Byes private Jorder der helt omgive den, ere Parceller dels af Slottes og dels af Ladegaardens Jorder. Til de første høre Riffelhaven og de dertil grændsende Vænger og Haver, til de sidste de øvrige der udenfor beliggende Jorder.

For omtrent 30 Aar siden var den største Del heraf bortarvefæstet mod en bestemt Afgift af 5 Rd. Sølv for hver Tønde Land, hvorimod Sælgeren udredede alle Skatter og Afgifter.

Riffelhaven, der hørte til Slottets nærmeste Omgivelser og havde omtrent 4 Tdr. Hartk., har maaske forhen været benyttet til Skydeøvelser. Men da Slotsruinen og Grunden, hvorpaa den stod, blev privat Eiendom, bortskjødde den daværende Eier, Generalmajor Juel, 1714 samme for 1000 Rd. r. S. og 1731 blev den gjort til fri Kjøbstadjord, hvorfor indbetaltes 708 Rd. 32 fz. S i Statskassen.

Men Jorden var allerede før den Tid fri Hovedgaardsjord.

I Skjødet nævnes baade Skov og Krat, i et andet af 9de Juni 1768 nævnes Over- og Underskov og i er (87) Tredje af 15 Juni 1770 atter Skoven, men af denne Skov er nu intet Spot tilbage.

Østlig i Byen i den Del, som kaldes Labæk, ligger en Gaard som i Danske Atlas og Hofmans Fundatser kaldes Holbækgaard. Selve Gaarden har engang tilhørt Lensmanden Mogens Pax, som ved Gavebrev af 17de Novbr. 1642 gav den til sin Kones Søster, Jomfr. Kirstine Mundt.

Fra 1659 den 20de Juli haves endnu Frederik den Tredies Skjøde paa den til Gaarden hørende Jord, som hidtil havde hørt til Slottet. 1660 solgtes Gaard og Jord for 1330 Rd. og var da til Auktionsefterretning kun vurderet til 1214 Rd., fordi som der siges i Vurderingsforretningen, Jorder og Gaarde i Holbæk vare i ingen Pris og de største og bedste indrettede Gaarde stode ledige af Mangel paa Kjøbere eller Leiere. Senere har den havt mange Eiere.

1729 blev den tilligemed Merløse Kirke og Kirketiende solgt for 3227 Rd. 19pz. 1745 solgtes den for 2950 Rd., men ved dette og de følgende Salg nævnes Merløse Kirke ikke.

1767 kostede den med alt Tilliggende 2850 Rd. 1775 2250 Rd., 1778 3800 Rd., 1783 4450 Rd., 1786 5250 Rd. og 1798 8150 Rd. (88)

Senere var den i nogle Aar et bekjendt Gjæstgiversted og dets almindelige Navn fra 1798 til 1830 var Harboes Gaard.

Ved Eierens Død 1829, da Gaard og Jorder ei kunde sælges samlede, bleve Jorderne udparcellerede og aldeles adskilte fra Gaarden, der dog vedblev at være Gjæstgivergaard.

Jorden blev delt i 7 Lodder, hvoraf de 6 laae op til Gaarden og tilsammen udgjorde 57½ Tdr. Land. Disse 6 Lodder bleve ved Auktion betalte med 12+ til 140 Rd., for hver Td. Land. Den syvende Lod Oldjorden kaldet med et Areal af 14 Tdr. Land solgtes for 515 Rd., og endelig Gaarden med Have og Vænge for 2460 Rd., alt Sølv.

Det Hele udbragtes saaledes til 10,500 Rd. Sølv. Paa Kjøbstadens Jorder og paa noget af den Jord, der henhørte under Eriksholms Hovedgaardstaxt blev for nogle Aar siden opbygget de tre Avlsgaarde Nyvang, Wegnersminde og Sofielyst, hvoraf den sidste dog atter er nedlagt.

Nyvang eller Nyvangsgaarden har et Areal af omtrent 350 Tdr. Land og en 1847 opført grundmuret Hovedbygning. Kjøbmand L. C. Smith i Holbæk købte Gaarden (89) 1830 for 8000 Rd. Han har anlagt en stor og smuk Have ved den.

Sofielyst blev opbygget 1819, og havde 104 Tdr. Land med omtrent 10 Tdr. privilegeret, men ikke tiendefrit Hartkorn. Paa Gaardens Marker var forhen endel Oldtids Gravhøie, der dog for længe siden ere ødelagte. Her var ogsaa nogle Ellelunde, der vare de eneste Steder i Omegnen, hvor Nattergale hørtes.

I Aaret 1839 blev Jorden udparcelleret i 7 Lodder og Bygningerne solgte til Nedbrydelse.

Kjøbstadens Eiendomsjorder vare før Udskiftningen 1777 delte i 3 Marker, der havde Navn efter deres Beliggenhed, nemlig Strandmarken, Møllemarken og Bjergmarken. Desuden eier Byen den saakaldte Oldjord, der maaske i gammel Tid har været et skovbegroet Overdrev, hvor Oldensvin kunde fødes.

Det er det før omtalte Lowsora, som Borgerne i Holbæk 1443 fik Tilladelse at benytte og hvoraf de 1454 indhegnede et Stykke.

Langt senere, da de vilde udvide deres Part, kom de herover i Strid med Eieren af den senere under Eriksholm indlagte Torupgaard. Ved en Høiesteretsdom af 25de Mai 1718 tilkjendtes Tprupgaards Eier det omhandlede Stykke Land, der efter Matriklen af 1682 (90) havde henved 9 Tdr. Ager og Engs Hartkorn. Det Stykke, som forblev Holbæks Eiendom, var paa 118 Tdr. Land, med henved 7 Tdr. priv., men ikke tiendefrit Hartkorn. Det kaldtes endnu Lowsora indtil Udskiftningen 1794, ved hvilken det deltes i 12 Lodder, der atter deltes i mange flere.

Her ligger en Gaard, som kaldes Oldgaarden eller store Oldgaard, skjøndt den ikke er synderlig stor, og de saakaldte Oldhuse I de til Gaarden hørende Tørvemoser, især i en tæt syd for den, har man fundet en Mængde omstyrtede Fyrretræer, der vare ganske friske og kun laae 2 til 3 Fod under Mosens Overflade.

